

mezinárodní politika

politika

Třicet let od rozpadu
Sovětského svazu

04 Třicet let bez SSSR 06 Kulatý stůl: Třicet let od rozpadu Sovětského svazu 10 V osmém roce hybridní války
12 Moldavská prezidentka Sandu: naděje pro nejchudší evropskou zemi? 15 Rozhovor s generálem Jiřím Šedivým
18 Ruská ekonomika třicet let od rozpadu SSSR 21 Rusko-čínská aliance 24 Temná sovětská minulost stále
častěji vstává z mělkých hrobů 26 Moskva a Střední Asie 29 Kyrgyzstán: Kolaps oligarchického parlamentarismu
32 Recenze: Je Rusko fašistické?

3 > 2021

MEZINÁRODNÍ POLITIKU VYDÁVÁ
ÚSTAV MEZINÁRODNÍCH VZTAHŮ PRAHA

Editorial Vážení čtenáři, poslední číslo letošního roku je věnováno výročí třiceti let od rozpadu Sovětského svazu. Nezajímá nás však moment samotného rozpadu z historické perspektivy, ale snažíme se zaměřit na fenomény, které nám rozpad zanechal jako dědictví, a události, které ovlivňují naši společnost dodnes. Před deseti lety vyšel v *Mezinárodní politice* text Michaela Romancova bilancující dvacet let od rozpadu SSSR. Nyní přinášíme text téhož autora, jenž můžeme s nadsázkou přiřadit k literární tradici Alexandra Dumase a jeho *Tří mušketýrů*, tedy rozpad Sovětského svazu ještě po deseti letech. Romancovův závěr: *Po třiceti letech je Rusko hospodářsky, politicky, morálně a mentálně blíž SSSR, než tomu bylo před deseti lety.* Doufám, že si s chutí přečtete i další zajímavé a neotřelé komentáře a analýzy, které pro vás připravili naši autoři a autorky.

Tereza Soušková

Komentář: Třicet let bez SSSR Michael Romancov

Když v *Mezinárodní politice* v prosinci 2011 vyšel můj text „Dvacet let bez SSSR“, hýbaly Ruskem protesty, které proti prokazatelně zfalšovaným výsledkům voleb svolala liberální opozice. Na Bolotném náměstí se 10. prosince sešlo snad až 100 000 lidí, kteří protestovali proti Vladimiru Putinovi (tehdy zastávajícímu post premiéra), Dmitriji Medveděvovi (prezidentovi) a straně Jednotné Rusko. S proměnlivou intenzitou protesty pokračovaly po celý následující rok a za jejich symbolický konec je považován tzv. Pochod proti ničemům z ledna 2013. Liberálové však prohráli a ničemové zvítězili na celé čáře.

————— V květnu 2012 se z Putina opět stal prezident a je jím dodnes. Z Medveděva se stal premiér a byl jím nepřetržitě až do ledna 2020, kdy se stal místopředsedou Rady bezpečnosti Ruské federace (předsedou je Putin). Putin sice není členem Jednotného Ruska, ale strana, v jejímž čele stojí Medveděv, podporuje jeho politický kurz (Náš program je Putin!). V roce 2016, opět po rozsáhlých volebních machinacích, Jednotné Rusko získalo ústavní většinu v dolní komoře parlamentu (340 ze 450 křesel) a dominuje horní komoře i regionálním parlamentům (2957 z 3982 křesel). V nadcházejících zářijových volbách, jejichž výsledky nepochybně budou zfalšovány, Jednotné Rusko opět zvítězí, byť je možné, že tentokrát, jako v letech 2003 a 2011, na ústavní většinu nedosáhne. V jistém ohledu tím o Rusku,

třicet let po rozpadu SSSR, bylo řečeno vše podstatné, ale vraťte se na začátek dekády, která nás zajímá.

Roky 2012 a 2013 jsou považovány jak za relativní vrchol „liberalismu“ – státní moc lhala o rozsahu i důvodech protestů, ale tolerovala jejich konání a neuchylovala se k přímému politickému pronásledování ani k fyzické likvidaci organizátorů (Němcov bude zavražděn až v únoru 2015) –, tak i hospodářské prosperity. Rusko vyšlo poměrně dobře z globální finanční krize 2007–2008 a díky vysokým cenám energetických surovin do státní pokladny a do kapes režimu loajálních oligarchů tekly stovky a desítky miliard dolarů. Kapky zdánlivě nevysychající dolarové řeky se dostaly v podstatě ke všem a obyčejní Rusové zažívali předcho-

zím generacím neznámý (relativní) blahobyt a o politiku se příliš nestarali. Nepříliš početná střední třída, jejíž příslušníci podporovali liberální opozici, díky možnosti legálně z Ruska vyvážet peníze, investovat v zahraničí do nemovitostí a získat dvojí občanství, začala ve velkém Rusko opouštět. Otevřené hranice a prosperita realizovaná prodejem nerostných surovin se staly významnými stabilizujícími faktory ruského režimu.

Ruský kapitál a porušování lidských práv

V prosinci 2012 přijala Obamova administrativa tzv. Magnitského zákon, kterým USA uvalily finanční a vízové sankce na řadu ruských činitelů odpovědných za porušování lidských práv. Připomeňme, že právník Sergej Magnitskij byl poté, co obvinil skupinu vysokých hodnostářů z miliardových machinací

na úkor fondu Hermitage Capital a ruského státního rozpočtu, umučen ve věznici. Nepochybně se nejednalo o první takový případ, ale jeho zaměstnavatel, Bill Browder, investoval energii i peníze do lobbingu za jeho prosazení v USA i v řadě dalších zemí. Obdobné zákony byly postupně přijaty v Kanadě, Velké Británii a v Pobaltí. Evropský parlament opakovaně žádal Evropskou komisi, aby tak učinila rovněž. Díky tomu se poprvé začaly vlády a parlamenty demokratických zemí zabývat nejen mírou korupce a porušování lidských práv v Rusku, ale i dalšími riziky, které vyplývají z podnikání v Rusku a z finančních transakcí s ruským kapitálem.

Ruská elita na přijetí Magnitského zákona reagovala podrážděně, ale protože v tu dobu začínala kulminovat snaha režimu představit Rusko jako moderní, přívětivou, otevřenou a atraktivní zemi, nebyla vůle aféru zbytečně eskalovat. V roce 2012 se ve Vladivostoku konal summit organizace APEC (Asia-Pacific Economic Cooperation), kvůli kterému bylo renovováno centrum města a letiště. Summit se konal na Ruském ostrově, k němuž byl přes zátoku Východní Bospor vybudován tehdy nejdelší závěsný most (a druhý nejvyšší) na světě. Obdivuhodné stavební dílo mělo Číňanům, Američanům, Japoncům či Jiho-korejčům ukázat ruské schopnosti. Zároveň však demonstrovalo jiný typický ruský rys – Ruský most, jak byla stavba pojmenována, s kapacitou 50 000 vozidel denně, vede na ostrov, kde žije zhruba 5000 obyvatel. Gigantická stavba tak celkem přesvědčivě odráží schopnost ruských elit smysluplně nakládat s veřejnými zdroji. Mimochodem, ve Vladivostoku dodnes chybí pětihvězdičkový hotel, jenž měl být u příležitosti summitu otevřen. To, pro změnu, věrně zrcadlí osud většiny ambiciózních vládních projektů na rozvoj celého ruského Dálného východu.

O rok později Putin v Petrohradu hostil summit G 20 a v Kazani proběhla letní univerziáda, největší světový podnik pro vysokoškolské sportovce, jež byla zároveň zatěžkávací zkouškou pro únorovou (2014) zimní olympiádu v Soči. Bez ohledu na to, že hry se přidělují městu a ne zemi, se vše od začátku až do konce točilo kolem Putina. Putin hry získal, Putin – jako Petr Veliký v případě Petrohradu – rozhodl, kde se budou konat, a osobně dohlížel na budování sportovišť. Putin hry zahájil a jeho sportovci na nich zvítězili! Jednalo se o nejdražší hry v historii, provázené obldnou korupcí jak na domácí, tak i mezinárodní úrovni. V červenci 2016 světová antidopingová agentura WADA zveřejnila zprávu, ze které vyplývalo, že ruský stát zorganizoval a realizoval rozsáhlý dopingový program, což spustilo řadu z největších sportovních skandálů historie.

Rusko přestává být pro Západ partnerem
Z hlediska mezinárodních vztahů však už v tu dobu byla pozornost upřena někam jin-

Představa ruských politiků, že Čína s chutí poskytne výhodné a takřka neomezené úvěry, rychle vzala za své.

nam. V únoru, téměř okamžitě po skončení zimních olympijských her, se na Krymu objevili (tehdy neoznačení) ruští vojáci a v březnu Rusko poloostrov anektovalo. Následnou masivní politickou, mediální, zbrojní a finanční podporou separatistů na východě Ukrajiny Rusko do Evropy opět vrátilo válku jako „standardní“ nástroj řešení mezinárodních problémů. Tím skončila triadvacet let trvající éra, během které se zdálo, že se Západ pro Rusko stal nejenom nejvýznamnějším hospodářským partnerem a vzorem při budování demokratického (jakkoli v podobě tzv. suverénní demokracie) právního státu, ale (minimálně do Putinova vystoupení na bezpečnostní konferenci v Mnichově roku 2007) i důvěryhodným partnerem v oblasti vojensko-bezpečnostní. Zdá se, že Putin byl přesvědčen, že své aktivity tváří v tvář Západu dokáže obhájit, avšak v tomto ohledu se přepočítal. Nejlépe to lze demonstrovat na tvrzení Kremlu, že si Západ na Rusko nedovolí uvalit sankce. Když jsme si to dovolili, že je neudržíme. A když se ukázalo, že je držíme, tak Kreml po třech letech jejich trvání Rusům sdělil, že si musí zvyknout na to, že Západ sankce nikdy nezruší.

Sankce nevedly ke změně ruského chování a ve vztazích se Západem se dominantním vzorcem jednání stala sankcemi omezená hospodářská spolupráce a politický dialog omezený na nezbytné minimum. Rusko přestalo být strategickým spojencem a stalo se strategickým problémem. Kreml byl přesvědčen, že ve 21. století bude možné roztržku se Západem snadno a plnohodnotně vykompenzovat rozvojem partnerství v rámci formátu BRICS a intenzivní spoluprací s rychle rostoucími ekonomikami v Asii, zejména pak s Čínou. Nejpозději po třech letech však bylo jasné, že i když Rusko kvůli sankcím nepadne na kolena, zbytek světa, a v první řadě pak Čína, Západ zcela nenahradí. V Pekingu sice neměli důvod omezit či zpřerhat s Ruskem spolupráci, ale nenašli ani žádný důvod pro to, proč by Moskvu měli hospodářsky sanovat za utrpené hospodářské ztráty. Představa ruských politiků, že Čína s chutí poskytne výhodné a takřka neomezené úvěry, tak rychle vzala za své. Snad ještě zajímavější je však vzájemný vztah v oblasti politické. Peking, jenž v podobných aktivitách kvůli Tibetu a Tchaj-wanu spatřuje riziko, neuznal anexi Krymu, a i v řadě dalších, pro Moskvu velice citlivých otázek, rází svůj vlastní přístup. Z pohledu Evropanů stojí za zmínku zejména vztah ke druhé světové

válce. Putinův režim se „veliké a svaté vítězství“ rozhodl změnit na úhelný kámen ruské identity, kterou lze vyjádřit sloganem: Rusko – země vítězství, země vítězů! Číňané, resp. jejich komunistická strana, však mají pocit, že jejich válka „začala dříve, skončila později a vyžádala si více obětí“ než ta, kterou s nacisty vedli bolševici. Tvrzení, jež by komukoli v Evropě vyneslo zdrcující kritiku z ruského MZV (a po nedávných změnách v ústavě možná i trestní stíhání), jsou však v případě Pekingů přecházena mlčením.

Ruské elity, při pohledu zvenčí zcela loajální Putinovi, zatím unisono tvrdí, že země sice prochází nesnadným obdobím, ale v zásadě je na správné cestě. Chybí jen málo, aby byl učiněn zásadní průlom v oblasti hospodářské a země má výborné podmínky k rozvoji. Podařilo se upevnit autoritu Ruska na mezinárodní aréně a ukázat USA, zejména díky údajným úspěchům v Sýrii (kde omezený kontingent ruských ozbrojených sil působí od roku 2015), že unipolární svět je pouhou iluzí. Rusko (prý úspěšně) zvládlo vybudovat vlastní, nezávislý internet (tzv. runet) a mezinárodní platební systém (pro případ, že bude odstřiženo od systému SWIFT), a jako první na světě dokázalo vyvinout vakcínu proti Covid-19. Sankční politika USA a EU skončila krachem. Například proto, že Rusko v roce 2018 uspořádalo MS ve fotbalu...

Těžko říci, kolik Rusů si před deseti lety umělo představit, kde dnes Rusko bude. Žádná z velkých hospodářských reforem, které byly již tolikrát představeny, nebyla realizována. Hospodářská situace se trvale zhoršuje, což je vidět na vývoji mezd, důchodů a nezpomalujícím tempu emigrace. Nedaří se zvrátit negativní demografický vývoj, jenž navíc zásadně urychlí mizerně zvládaná covidová pandemie. Režim je čím dál tím represivnější proti politickým odpůrcům a v čele země stojí – a pravděpodobně do roku 2036 stát bude – Vladimir Putin, podporovaný státostranou Jednotné Rusko. Nad tím vším vlaje prapor velkému a svatému vítězství. Po třiceti letech je Rusko hospodářsky, politicky, morálně a mentálně blíž SSSR, než tomu bylo před deseti lety. ●

→ Autor je politickým geografem působícím na FSV UK Praha a Metropolitní univerzitě Praha, pedagogem a publicistou.

Kulatý stůl: Třicet let od rozpadu Sovětského svazu

V letošním roce si připomínáme třicet let od rozpadu SSSR, a proto jsme v této souvislosti oslovili – již tradičně – pět odborníků napříč obory, kterým jsme položili dvě otázky spojené s událostmi, jež rozpad vyvolal, anebo nám po třiceti letech zanechal jako dědictví. Třetí otázka se týká jiného výročí: letos uplynulo sto let od Ruské pomocné akce, programu zahájenému v roce 1921 československou vládou pro emigranty z Ruska po bolševické revoluci, jehož cílem byla podpora života emigrantů v Československu, rozvoj jejich kultury, vědy a vzdělávání. Účast přijali: Petra Košťálová, Petr Kratochvíl, Alena Marková, Alexandr Morozov a Markéta Žídková.

Petra Košťálová vystudovala etnologii a armenistiku, doktorát absolvovala v rámci co-tutelle (FF UK, Université Paul Valéry III.). Zabývá se zejména těmito tématy: stereotypní obrázky, kolektivní paměť a etnicita. Z hlediska regionálního zaměření se věnuje arménským dějinám a překládá z arménské prózy a poezie. V současné době působí jako docentka Ústavu východoevropských studií Filozofické fakulty Univerzity Karlovy.

Petr Kratochvíl je profesorem a pracuje v Ústavu mezinárodních vztahů. Zabývá se ruskou politikou, teoriemi mezinárodních vztahů, evropskou integrací a vztahem politiky a náboženství. Přednáší na Metropolitní univerzitě Praha a na Sciences-Po v Paříži. V současnosti vyučuje na Diplomatické škole v Jerevanu.

Alena Marková je historičkou soudobých dějin. Působí na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy a ve své odborné činnosti se věnuje současným dějinám východní Evropy, nacionalismu a postsocialistické transformaci. Je vedoucí řešitelkou mnoha odborných českých a mezinárodních projektů, dlouhodobě se zabývá expertní činností pro Horizon2020 a M17+. Působí jako redaktorka časopisu *The Journal of Belarusian Studies*.

Alexandr Morozov je ruský politický komentátor žijící v Praze a spolupracovník Akademického centra Borise Němcova pro výzkum Ruska Filozofické fakulty Univerzity Karlovy. Je také analytikem The International Strategic Action Network for Security.

Markéta Žídková působí jako odborná asistentka na Katedře politologie a evropských studií Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci. Vystudovala politologii a evropská studia na Univerzitě Palackého (Mgr., Ph.D.) a evropská studia na Loughborough University (M.A.). Spolupracuje s festivalem současného ruského nezávislého umění a lidských práv KULTURUS.

1/3 — Jak bychom měli vnímat Rusko dnes? Je to velmoc, se kterou vždy budeme muset počítat? Nebo je to regionální hegemon, který nás až tolik neovlivňuje, či je to upadající mocnost, jejíž vliv ve světě slábne? Anebo je to ještě úplně jinak?

Petra Košťálová: Domnívám se, že je to skutečně velmoc, se kterou budeme muset počítat – a nejenom my – jak v současnosti, ale i v následujících letech. Ostatně jen namátkou: když si připomeneme např. události během syrské občanské války nebo nedávný a dosud trvající konflikt v Náhorním Karabachu, postavení Ruska se jeví jako velmocenské a v mezinárodním měřítku je takto i přijímáno. Za zavřenými dveřmi spolu velmoci vyjednávají jinak, než když jsou ty dveře otevřené; výsledky jsou ale dřívě či později patrné navenek.

Petr Kratochvíl: Měli bychom se vzdát staré představy založené na jednoduchém dělení světa na velmoci a zóny jejich vlivu. Rusko tak může být současně ekonomicky zemí středního významu i akterem, jehož aktivity mají v určitých specifických oblastech nadregionální význam. Tak tomu je především kvůli úspěchu kremelského narativu o Rusku jako obránci „přirozeného“, „tradičního“ světa, posledního obránce Západu před Západem samotným. Přesně v souladu s hlavním proudem ruské historiografie. Rusko je tak ekonomicky relativně slabým státem, vojensky regionálním hegemonem, ale z hlediska jeho vnímání coby vůdce antiliberálního konzervatismu je jeho dosah globální.

Alena Marková: Hovořit o Rusku jako o upadající mocnosti je momentálně přehnané. Nezávisle na tom, zdali současná pozice a směr politické, hospodářské, mezinárodní a geopolitické činnosti Ruska vyhovuje či ne některým jiným hráčům na politickém jevišti (jako např. EU, ČR, resp. další země), nelze s vlivem Ruska v tuto chvíli objektivně nepočítat, a to obzvláště v regionu post-sovětských nástupnických států. Jde i o ty státy (Ukrajina aj.), které se snaží od tohoto vlivu dlouhodobě odpoutat. Celková balance se ovšem může ještě změnit po událostech, které budou následovat za případným tranzitem vlády po stávajícím prezidentu A. Lukašenkovi v současném Bělorusku.

Alexandr Morozov: Od rozpadu SSSR prošla tři desetiletí. V prvních dvou se zdálo, že Rusko našlo novou podobu, která má potenciál spolupracovat se státy v regionu i s NATO a EU. Avšak ve třetím desetiletí Putin změnil politický kurz a ve jménu stability zahájil cosi, co můžeme nazvat „konzervativní revolucí“. Jedná se o velmi výstřední, nepředvídatelnou a intenzivní politiku. Anexí Krymu Kreml sám zničil koncepci Ruska jako „regionálního lídra“, jelikož tím vyvolal nejistotu u svých sousedů, místo aby se zaměřil na transparentní formáty spolupráce. Putinova konzervativní revoluce dovedla Rusko k situaci války všech proti všem, Rusko se stalo nebezpečné všem v okolí, dokonce i těm zemím, které se jevíly jako nejdůvěryhodnější partneři. Kreml se chová, jako kdyby byl globálním revolucionářem, jehož cílem je proměna celosvětové politické architektury. Avšak zřejmě je jedno: v této revoluční podobě Rusko dlouhodobě existovat nemůže, jelikož kremelský radikalismus převyšuje možnosti ruské společnosti.

Markéta Žídková: V průběhu 20. století zasahovalo Rusko do vývoje u nás velmi výrazně. Dnešní geopolitická situace mu nedává takovou sílu a možnosti, nicméně ani v oslabení největší stát světa jistě nerezignoval na ovlivňování dění ve střední Evropě. Chceme-li se orientovat v krocích putinovského režimu vůči svobodným, demokratickým zemím, tedy i vůči České republice, měl by nás velmi zajímat také vnitřní vývoj dnešního Ruska. Je třeba si uvědomit i to, že ruská zahraniční politika již minimálně od roku 2014 není vedena jen pragmatickými potřebami a racionálním uvažováním, ale do značné míry osobními představami Putina o fungování světa a pravidlech mezinárodní politiky, zájmy různých vysokých představitelů režimu či horlivě prokazovanou loajalitou vysokých úředníků a diplomatů. Výsledkem jsou dnes nejhorší vztahy Ruska se Západem od konce studené války, nová ohniska napětí a války Ruska s nejbližšími národy. Putinovské Rusko nedémonizujeme, ale pečlivě sledujeme a studujeme.

$\frac{2}{3}$ — Na letošní rok připadá výročí 100 let Ruské pomocné akce, programu zahájenému v roce 1921 československou vládou pro emigranty z Ruska po bolševické revoluci. Program podporoval život emigrantů v Československu, rozvoj jejich kultury, vědy a vzdělávání. Domníváte se, že by ČR měla v současnosti navázat na Ruskou pomocnou akci a vyhlásit další takový komplexní program pomoci?

Petra Košťálová: Současný kontext není takový, jako byl před stolety; v Rusku teď k žádné občanské válce nedochází, ani k následným hladomorům. Můžeme mít výhrady k současné politické reprezentaci jakékoli, ale je třeba připomenout, že vyšla ze svobodných voleb. Takže důvod pro komplexní program pomoci nevidím.

Petr Kratochvíl: Situace se značně změnila a srovnání s porevolučním Ruskem pokulhává. Ruská komunita v Česku je naprosto odlišná od migrantů za první republiky. Ale její potenciál pro českou politiku vůči Rusku je právě proto ohromný. U nás žijící Rusové nejsou žádní Putinovi poskoci, což dokazují i údaje o jejich volebním chování. Jedná se většinou o střední třídu, často umělce a intelektuály, kteří už dnes – i bez české vládní pomoci – formulují program post-putinovského Ruska. Česká vláda by tedy ruské komunitě neměla nabízet pomoc, ale být otevřená vůči spolupráci s ní a podporovat její hlas v mezinárodním prostředí i v Rusku samotném.

Alena Marková: Domnívám se, že vzhledem k nedávným událostem v Bělorusku, znovu vyhlášení podobné masivní podpory v podobě pomocné akce je téměř nezbytné. Po zfalšovaných volbách následovaly nejmasovější protesty v současných dějinách Běloruska. Doprovázelo je brutální policejní násilí potlačující mírné občanské protesty. K tranzici vlády do rukou Koordináční rady založenou Cichanouskou ihned po volbách ovšem nedošlo a v Bělorusku nastalo období, které by se dalo přirovnat k období normalizace po potlačení pražského jara v roce 1968. Velké množství běloruských občanů bylo donuceno z Běloruska odjet, aby se vyhnulo politicky motivovanému pronásledování. V případě podpory, kterou by ČR věnovala běloruské otázce, ať už rozvoji kultury, vědy nebo vzdělávání, mohla by země dostat nejen vysoce kvalifikované odborníky, ale současně i středisko rozvoje směřující své úsilí na nastolení demokratických změn v Bělorusku a uplatňující tam i nastřádanou českou zkušenost.

Alexandr Morozov: Ze strany Československa se jednalo o bezprecedentní akt solidarity. Česká republika dnes dělá mnohé, např. organizuje pomocný program Bělorusům, kteří utíkají před Lukašenkovými represemi, česká veřejnost i nemalá část ústavních činitelů podporují ruskou protiputinovskou opozici. V tomto smyslu Češi zůstávají věrni politické linii první republiky, což je velmi důležité pro budoucí rusko-české vztahy. Ale v roce 1921 ještě nebyla Evropská unie. A tudíž program pomoci, na kterém se Česko může podílet, by neměl ležet jen na jejich bedrech. Domnívám se, že evropské instituce by se měly připravit na to, že radikalismus Kremlu povede k masivní ruské emigraci. Podle mého názoru projekt po vzoru ruské akce potřebujeme, ale na úrovni EU.

Markéta Žídková: Obdobná pomocná akce je dnes nepředstavitelná. Česko nejenže dlouhodobě nemá politika formátu Masaryka, který byl schopen prosadit věci, kterým věřil, ale našim oficiálním představitelem je politik Putinovi stranici. Z velkorysosti a pochopení pro imigranty zbylo také málo. Jen minimum českých politiků chápe, že pomoc současně vlně ruské emigrace by byla investicí do naší vlastní budoucnosti. Jistě by stálo za úvahu nabídnout mladým lidem, kteří jsou po nedávných protiputinovských protestech v ruských městech perzekvováni, stipendia ke studiu češtiny a poté na našich univerzitách. V neposlední řadě by u nás žijící, pracující a studující ruská menšina uvítala zájem o jí organizované kulturní a vzdělávací akce. Stávající podpora je opravdu minimální a obávám se, že se ani žádná skromná, natož s masarykovskými časy srovnatelná pomocná akce nechystá.

3/3 — Jak reálně vidíte integraci postsovětských zemí jako Ukrajina, Moldavsko nebo Gruzie do euroatlantických struktur (EU a NATO)?

Petra Košťálová: Popravdě nejsem politolog ani historik se specializací na 20. století, ale vypomohu si tady citací z díla Antoina de Saint-Exupéryho: jsem odpovědný za to, co si ochočím. V tomto případě to chápu obdobně: jsme zodpovědní za to, s kým a za jakých podmínek uzavřeme dohody, a tyto dohody obsahují povinnosti a závazky obou stran. Bezzubost takových smluv se ukáže velmi záhy a je trochu škoda se zavazovat k něčemu, o čem prakticky již dopředu víme, že to nebudeme moci naplnit. Francouzština má pro takové případy velmi výstižné slovo, *lettre morte* neboli mrtvý list, a je samozřejmě ke zvažování, zda by natolik velké organizace měly být ochotny riskovat svou reputací pro gesto, které bude ve výsledku prázdným pojmem. Některé arménské politické špičky např. za současnou neutěšenou situaci své republiky a zejména Arcachu (Náhorního Karabachu) částečně viní i neaktivitu EU i NATO, na kterou se na základě předchozích jednání spoléhaly více. Současný vývoj však ukazuje, že se na jižním Kavkaze – ostatně jako obvykle – dohodlo Rusko a Turecko. Velmoci si primárně řeší své zájmy nezávisle na strukturách, v nichž jsou.

Petr Kratochvíl: Nic z toho není na pořadu dne. Důvody jsou regionální i globální. Ve všech třech zemích Rusko de facto ovládá část jejich teritoria a snadno může situaci eskalovat, což by v případě členství těchto zemí v NATO či EU znamenalo přímý konflikt, o který ani EU, ani NATO nestojí. Globálně potom jde o to, že pozornost Spojených států je upřena na Čínu a Rusko hraje jenom sekundární roli. Západní struktury navíc v současnosti procházejí spíše fází vnitřní reflexe a restrukturalizace; doba jejich rychlé expanze pominula.

Alena Marková: Integrace a její průběh včetně termínů dalšího rozvoje záleží na politické vůli elit těchto států. Nicméně na této cestě by tyto státy a jejich politická reprezentace měly překonat odpor vlivu Ruska, které nepodporuje posun hranic působení NATO a EU ke svým pomezím státům a zůstává významným politickým hráčem v regionu.

Alexandr Morozov: Je jasné, že záruka rozvoje demokracie z dlouhodobého hlediska je vstup těchto zemí do NATO a EU. Navědomují tomu i průzkumy veřejného mínění, kdy většina obyvatel tento kurz podporuje. Vzájemná spolupráce na vojenské, tak i občanské úrovni je značná, nicméně plná integrace je zatím nemyslitelná. A v cestě navíc stojí Kreml. Avšak uvažujeme-li ze střednědobé perspektivy, pak musíme vzít v potaz několik faktorů: putinismus předstává natolik radikální konflikt se Západem, že se nemůže udržet dlouho, Moskva nemá silný vojenský blok a pro Rusko samotné by bylo výhodné podporovat partnerské vztahy s NATO a EU alespoň na takové úrovni jako v letech 2000–2007. Za jedno desetiletí se na globální úrovni stalo mnohé a my nemůžeme říct, kam svět dospěje za následujících 10 let. Proto si myslím, že možnosti integrace Ukrajiny, Moldavska a Gruzie, a z dlouhodobého hlediska i Běloruska, jsou otevřené. Jistě, nyní je „doba temna“, nicméně to není na věčné časy, jelikož Rusko v takové (samo)izolaci nemůže fungovat dlouho a přijde doba, kdy bude nuceno vztahy s EU a NATO naladit.

Markéta Židková: V nejbližších letech zůstane pro tyto země integrace do euroatlantických struktur nedosažitelným snem. I přes prokazatelný pokrok v některých oblastech zůstávají mnohé překážky, mezi hlavními pandemická korupce odrážející podnikatele a investory. Všechny tři státy řeší otázky teritoriální integrity a konfliktů s Ruskem brzdí jejich další rozvoj. Když k tomu přičteme současnou neochotu mnohých členských států EU k jakémukoli dalšímu rozšiřování Unie, jak se ukazuje při jednáních s balkánskými zeměmi, neočekávám vůči Ukrajině, Moldavsku a Gruzii v příštích letech žádný zásadní zlom. ●

Komentář: V osmém roce hybridní války. Jak se termín „hybridní hrozby“ stal synonymem pro dezinformace útočící na liberální hodnoty

Jan Daniel, Jakub Eberle

Jak se proměnilo chápání pojmu hybridní válka nejen u nás, ale i ve světě? Od obsazení ukrajinského Krymu uplynulo osm let a následná vlna kybernetických útoků, mediálních dezinformací a vlivových operací do veřejného prostoru vypustila pojem do té doby svázaný s ozbrojenou konfrontací. Kdy se termín hybridní válka stal synonymem dezinformací namířených proti liberálním hodnotám a jejich zastáncům? A jak je možné, že se nyní široce kritizovaný a opouštěný koncept hybridní války a s ním spojené všudypřítomné hledání ruských stop v Česku stále těší takové popularitě?

Když na jaře 2014 neoznačení ruští vojáci obsadili ukrajinský Krym a zapojili se do bojů na východní Ukrajině, svět s úžasem sledoval nejen bezostyšné lhaní ruských představitelů, ale také řadu aktivit, které bojové operace doprovázely. K těm patřily např. kybernetické útoky na ukrajinské cíle, ale také využívání ruských státních médií i zdánlivě nezávislých kanálů k dezinformování o tom, co se vlastně stalo.

Pro tuto kombinaci otevřených i skrytých metod se brzy vžilo označení hybridní válka, jež oficiálně posvětil i summit NATO v září 2014. Postupně však došlo k zásadnímu významovému posunu. Z původního chápání hybridní války jako konfliktu vedeného neoznačenými vojáky a milicemi na Ukrajině se časem stala hodnotová a vlivová konfrontace mezi Ruskem a Západem, při které se vůbec střílet nemusí.

Hybridní válka v tomto novém chápání získala hlavně podobu dezinformací, hackerských operací a působení ruských agentů i jejich pomahačů. Z Ukrajiny se přesunula přímo do Česka.

Je potěšující, že po více než sedmi letech od Krymu a Donbasu již nejen NATO, ale třeba i analytici z českého ministerstva obrany od ostře válečného jazyka opouští. Z širšího českého veřejného prostoru ale hybridní válka stále ne a ne odejít. S Ruskem „válčíme“ již osmým rokem; tedy déle než trvala každá z obou světových válek.

Neodcházení hybridní války z Česka

O hybridní válce slyšíme běžně na českých sociálních sítích, kde se stala synonymem dezinformací namířených proti liberálním hodnotám a jejich zastáncům. Nevyhnou se jí ani někteří politici při popisování nejen rus-

kých či čínských aktivit, ale i postojů a činů svých oponentů. Vzniká o ní souborná kniha, do níž přispěla většina předních osobností české „hybridní“ debaty.

Jak je možné, že se nyní široce kritizovaný a opouštěný koncept hybridní války a s ním spojené všudypřítomné hledání ruských stop v Česku stále těší takové popularitě? Hybridní válka sice není příliš kvalitní analytický nástroj, ale plní významnou společenskou funkci. Poskytuje totiž pohodlné vysvětlení toho, co se v Česku v posledních letech stalo a proč se tolik občanů obrátilo zády k politickým idejím, které od roku 1989 dominovaly českému veřejnému prostoru.

Zároveň ovšem odvádí pozornost od příčin současných krizí. Dokud můžeme za problémy hledat cizí agenty a jejich domácí „kola-

boranty“, nemusíme se pouštět do bolestných debat o prohlubujících se regionálních a sociálních nerovnostech či přemýšlet nad selháváním tradičních politických, novinářských či akademických elit.

Co je a co není hybridní válka

Pojem hybridní válka a jeho odvozeniny (zejména hybridní hrozby) dnes kritizuje kde kdo. Vědci z univerzity v Nové Lovani dokonce zjistili, že i sami pracovníci centrály NATO jsou vůči užitečnosti „hybridní války“ velmi kritičtí. Považují ji spíše za PR nálepku pro mobilizování politiků a veřejnosti než za účelný analytický nástroj pro členění – neporatelné existující – ruské hrozbě.

Hlavní výhradou sdílenou praktiky i akademiky je, že díky svým extrémně širokým definicím a volnému používání nakonec mohou hybridní válka či hybridní hrozby označovat prakticky cokoli. Pod jednou nálepkou se zde schovávají různorodé aktivity, které často spojuje jen to, že je (nejspíše) provádí

Konečně poslední a v Česku bohužel nejhlásitější proud chápe problém hybridní války jako ohrožení liberálních hodnot a polistopadového konsenzu za pomoci dezinformací a skrytého ovlivňování. Na takto závažnou hrozbu je třeba reagovat odhalováním manipulátorů a údajných (pro)ruských hlasů, vytláčováním dezinformátorů z veřejného prostoru a propagováním liberálních a prozápadních narativů.

Příliš hrozeb, obráncova smrt

Hybridní válka jako pojem tak odkazuje k velmi odlišným věcem, což má řadu negativních dopadů. Nejde jen o rozměňování debaty nejasným vymezením pojmů. Důležitější je, že dochází ke zmatení ohledně toho, kam přesně má stát investovat své omezené zdroje. Není prostě možné čelit všem hrozbám naráz. Státní aparát má jen určité množství lidí, expertizy i peněz a musí se tedy rozhodovat, co je skutečně závažným problémem a na něj upřít svou pozornost. Toho si ostatně ve svých textech všimá třeba i Michael Rühle,

Domníváme se ale, že popularitu hybridní války v České republice je možné vystopovat i k dalším důvodům souvisejícím právě s její společenskou funkcí. V roce 2014 nedošlo jen k útoku Ruska na Ukrajinu, ale tou dobou kulminovaly i dlouhodobé domácí problémy. Ekonomická krize přinesla politiku škrťů, která řadu lidí dostala do existenční tísně a vedla k oslabení společenské soudržnosti i důvěry ve stát. S pádem Nečasovy vlády se do velké míry rozpadl i tehdejší stranický systém. Důvěra ve vládu a poslaneckou sněmovnu se podle průzkumů CVVM dostala na historická minima okolo pouhých 10 %. Hlavní média skupily oligarchické skupiny.

Tyto nálady dokázal pro své zvolení velmi dobře využít Miloš Zeman i řada nacionalistických či populistických stran a hnutí. Zároveň liberální části společnosti, které dříve veřejnému prostoru dominovaly, se ocitly v politické defenzivě, na rychle se rozšiřujících a prakticky neregulovaných sociálních sítích se naopak nově dostali ke slovu i ti, kteří dříve neměli do médií přístup.

S Ruskem „válčíme“ již osmým rokem; tedy déle než trvala každá z obou světových válek.

naši oponenti. Do škatulky hybridní války se tak vejde zmíněné nasazení neoznačených vojáků v bojových operacích, využívání dezinformací, korupční či zpravodajské aktivity, pokusy o ovlivňování voleb či pouhé šíření zmatených konspiračních mailů pár známým.

Jak ukazujeme v naší odborné studii v časopise *Cooperation and Conflict*, v českém prostředí lze najít hned tři různá chápání hybridní války. Tyto tři narativy – které označujeme jako obranný, protivlivový a vzdělanostní – se často zásadně liší v tom, co považují za hlavní podstatu oné hrozby a jaká navrhuji řešení.

V národních strategických dokumentech a vojenské debatě můžeme nalézt akcent na vnější vojenské i nevojenské ohrožení, které se snaží podlomit schopnost bezpečnostních institucí bránit náš stát. Řešením tak je pečlivé plánování, odhalování slabin a posilování kapacit státu, zejména armády, policie a tajných služeb.

Jiní naopak vidí hlavní problém v nástupu internetových a sociálních médií, jež zásadně proměnily způsob získávání informací. Část populace tak ztrácí orientaci v tom, co jsou pravdivé zprávy a co manipulace, dezinformace či propaganda. Reakcí má proto být spíše důraz na mediální vzdělávání a adaptaci na nové informační prostředí.

kteří má agendu hybridních hrozeb na starosti přímo v NATO.

Pokud se vrátíme k našemu rozčlenění české debaty na tři různé proudy, hlavní dilemata se vyjeví jasně. Máme raději ve jménu reakce na hybridní válku investovat do potírání dezinformací, nebo máme směřovat úsilí k řešení méně viditelných, ale o to nebezpečnějších problémů v podobě našich vlastních nefunkčních institucí?

Můžeme důvěřovat lidem, že s odpovídajícím vzděláním budou schopni samostatně kriticky přemýšlet, nebo se je máme snažit primárně ochránit a zajistit, aby s dezinformacemi vůbec nepřišli do styku? A konečně, fungují dezinformace spíše kvůli skutečným problémům naší společnosti, nebo díky sofistikovanosti a záłudnosti ruské propagandy?

Spektakulární nálepka hybridní války sice může přitáhnout pozornost, při hledání odpovědí ale spíše překáží.

Za co (ne)může Rusko

Co je tedy na hybridní válce tak lákavého a proč je tu s námi již osmým rokem? Část odpovědi je bezesporu v tom, že ruské akce bylo třeba nějakým způsobem pojmenovat. Na hybridní válku pak padla volba spíše náhodou, jak dokumentuje Ofer Fridman z londýnské King's College.

Hybridní válka umí tento, pro mnohé nepochopitelný vývoj elegantně vysvětlit, když z frustrovaného či zmateného voliče udělá automaticky obětí aktivit cizí moci. Problémem se tak pro mnohé stala spíše ruská propaganda a její pomahači než hlubší sociální a ekonomické důvody, které přispěly ke zklamání z politického vývoje a dovedly mnohé k odvrácení se od tradičních politických stran, mainstreamových médií či polistopadových hodnot.

Propagandisté, dezinformátoři či rozeštvávači všeho druhu – a to domácí i zahraniční – pak této situace samozřejmě umí skvěle využít a nepochybně naše současné krize vyostřují. Jsou však spíše symptomem těchto krizí než jejich příčinou.

Mířme na správné cíle

Neříkáme tedy, že Rusko či Čína nejsou bezpečnostní hrozbou či že proti Česku nepodnikají žádné nepřátelské operace. Vyzýváme ale k tomu, abychom při analýze těchto problémů byli opatrnější, preciznější a nenechali se zaslepit politickým placebo efektem, který nabízí černobílá optika hybridní války. Nepřátelskému působení neodoláme tím, že budeme nazývat každé rýpnutí na sociálních sítích (hybridní) válkou. Ale možná bychom se mohli stát odolnějšími proti domácím krizím i nepřátelským vlivům, pokud se nám povede identifikovat, co lidem konzumujícím (pro)ruskou propagandu vlastně vadí na současném systému a pokusit se to řešit. V osmém roce „hybridní války“ by už bylo načase. ●

→ Jan Daniel je výzkumný pracovník a vedoucí Centra pro studium globálních regionů Ústavu mezinárodních vztahů; Jakub Eberle je výzkumný pracovník a vedoucí Centra evropské politiky Ústavu mezinárodních vztahů.

Analýza: Moldavská prezidentka Sandu: naděje pro nejchudší evropskou zemi?

Kateřina Fuksová

Moldavská republika nacházející se v sousedství Rumunska a Ukrajiny drží neblahé prvenství coby nejchudší země evropského kontinentu. V zemi, která se dlouhodobě zmítá v politické nestabilitě zapříčiněné mj. rozštěpenou společností a problémy s územní celistvostí v podobě separatistického Podněstří a autonomní Gagauzie, vynesly nedávné prezidentské volby do čela země liberální a reformní političku Maiu Sandu.

Její strana PAS (v překladu Strana akce a solidarity), která slibovala boj s korupcí, reformy a proevropské směřování politiky, ovládla parlament s 53 % hlasů. Nicméně zdědila zemi se zdaleka největším odlivem obyvatelstva z celé Evropy. Během posledních 30 let za vidinou lepšího života odešla téměř třetina všech obyvatel právě kvůli nelepším se ekonomické situaci, všudypřítomné korupci, podfinancovanému zdravotnictví a školství a zaostalé infrastruktuře. Světla Moldavsku po letošních volbách trochu naděje v jinak neutěšeném politickém a sociálním vývoji 30 let od rozpadu Sovětského svazu?

Moldavani se nemohou shodnout na žádné sdílené interpretaci minulosti, ve společnosti soupeří protichůdné historické narativy a různé režimy paměti.

Rozštěpená společnost

K pochopení současných politických a sociálních procesů v dnešním Moldavsku je třeba se ohlédnout do historické zkušenosti regionu obzvláště v 20. století. Do něj vstoupilo Moldavsko (pod svým historickým názvem Besarábie) jako gubernie carského Ruska, jehož součástí bylo od 19. století až do bolševické revoluce v roce 1917. Po revoluci a krátkém období nezávislosti byla Besarábie v roce 1918 včleněna do Rumunského království, kde setrvala celou meziválečnou éru. V době druhé světové války byla vystavena mimořádně kruté dvojí okupaci, během které ji v roce 1940 anektoval Sovětský svaz, jenž byl roku 1941 vytlačen spojenou armádou Rumunska a nacistického Německa. V roce 1944 Rudá armáda po urputných bojích získala Besarábii zpět a včlenila ji definitivně do Sovětského svazu coby Moldavskou sovětskou socialistickou republiku (MSSR), jež zanikla až s rozpadem SSSR. Obyvatelé Besarábie v tomto období protřpěli mnohé – jak pod Sověty, tak pod spojenými silami Rumunska a nacistického Německa. Mnozí zažili sovětské represe, perzekuce a nucené deportace. Další zemřeli během řádění rumunsko-německé armády, která se zaměřovala zejména na besarabské Židy, ne-rumunské etnické menšiny či údajné komunisty a sympatizanty SSSR. Při bojích mezi oběma stranami bylo také srovnáno se zemí 70 % hlavního města Kišineva a další města byla těžce poškozena. Nicméně obyvatelé Moldavska se nemohou shodnout na žádné sdílené interpretaci minulosti – vzdálenější i nedávné – a tak ve společnosti soupeří protichůdné historické narativy a různé režimy paměti, které by se s trochou zjednodušení daly rozdělit do dvou dominantních proudů – pro-rumunského a moldavanistického –, přičemž každý představuje zcela jiné chápání minulosti a tím i zcela odlišná očekávání od budoucího vývoje země. Část společnosti

profilující se pro-rumunsky odsuzuje sovětské období, chápe ho jako čas útlaku, nesvobody a násilného oddělení od rumunských „bratrů“ a zastává názor, že Moldavsko je kulturně i jazykově totožné s Rumunskem, se kterým by se mělo sjednotit. Politicky jsou orientováni na Rumunsko, které považují za příklad úspěšné země, jejíž součástí by si přáli být. Naproti tomu moldavanisté odsuzují snahy sjednotit se s Rumunskem a domnívají se, že Moldavsko, byť v mnohém Rumunsku podobné, má svou vlastní a odlišnou kulturu i historii. Mnozí z nich pozitivně a nostalgicky vzpomínají na sovětské období a zdůrazňují tehdejší vyšší životní úroveň. Pro mnohé z nich se Rumunsko rovná celé Evropské unii a proevropský politický diskurz tak vnímají jako snahy o dokonání romanizace Moldavska. Zejména hlasitě proti sblížení s Rumunskem/Evropskou unií vystupují Gagauzové, turkické etnikum obývající jižní část Moldavska, tzv. Gagauzii, kteří za druhé světové války zažili kruté etnické čistky prováděné rumunsko-německými silami, a obyvatelé separatistického Podněstří, které obývá převážně rusky mluvící obyvatelstvo. Bylo by ovšem zavádějící chápat tyto názorové tábory jako pouhý boj mezi stoupenci „proevropského“ a „proruského“ směřování. Společně s generační obměnou klesá vliv tohoto ostrého vyhranění, velmi typického pro starší generaci pamatující si sovětské období, a pro čím dál větší počet Moldavanů v politice ideové prvky nahrazuje pragmatická touha po reformách, jež by zvýšily životní úroveň a zastavily exodus lidí ze země. Rozdíly mezi pro-Rumunsky a moldavanisty tak pomalu ztrácí své ostré kontury. Ve výsledku to znamená, že člověk hlásící se k moldavanismu a mající poměrně vřelý vztah k Rusku, může bez problému volit „proevropskou“ stranu, pokud se mu jeví jako schopnější vyřešit jeho každodenní problémy.

Třicet let nezávislých voleb

Střety mezi pro-rumunsky a moldavanisticky orientovanými lidmi nejsou v Moldavsku žádnou novinkou. Již během období tzv. perestrojky a glasnosti se začala v MSSR formovat opozice, která volala po zrovnoprávnění moldavštiny s ruštinou a uznání Moldavanů coby Rumunů. Po rozpadu SSSR se pro-rumunské tendence začaly projevovat naplno. Snaha o kulturní i politickou romanizaci Moldavska a možné sjednocení obou zemí vyvolalo ostrou reakci jak v Gagauzii, tak zejména v Podněstří, kde situace v roce 1992 vygradovala do otevřeného konfliktu trvajícího v zamrzlé podobě dodnes. V prvních svobodných volbách radikálně pro-rumunské síly propadly a do čela se dostali umírněnější, ale stále pro-rumunští politici. Následně zavedení tržní ekonomiky a liberalizace cen způsobilo extrémní inflaci a zchudnutí obyvatelstva. Ekonomická krize trvající až do roku 2001 značně nalomila důvěru lidí v politiky spojené s transformačním obdobím a v mnohých, zklamanech tím, jak vypadá porozpadová „svoboda a demokracie“, posílila touhu po návratu starých dobrých sovětských časů. Moldavsko zaznamenalo jeden z vůbec nejhorších ekonomických propadů ze všech post-sovětských republik a až do

počátku milénia se jeho ekonomika pohybovala na pouhých dvou pětinach své původní velikosti. I proto v roce 2001 vyhrála parlamentní volby Komunistická strana Moldavska (PCRM), která vládla až do roku 2009, čímž se Moldavsko stalo jedinou postsovětskou republikou, která si do svého čela zvolila komunistickou vládu. Nicméně ani PCRM nedokázala ekonomickou a sociální situaci v zemi zlepšit, a i pod ní probíhala divoká privatizace, prorůstání byznysu s politikou, rozvrat státních institucí a tím vším pohaněný odchod dalších lidí za hranice. V roce 2009 se proti PCRM rozhořely protesty, které nakonec vedly k předčasným volbám, po nichž se správy země ujala široká koalice stran s názvem Aliance pro evropskou integraci. Tím se nastartovala éra „proevropských“ stran hlásajících touhu po větší integraci s EU. Nicméně naplňování těchto cílů zůstalo spíše v rovině deklarací a volič, který očekával skutečné přiblížení k Evropské unii, musel být nutně zklamán. Vláda „proevropských“ stran nepřinesla žádné zásadní reformy, a naopak se ještě prohloubilo spojení mezi oligarchy a nejvyššími patry politiky, což nejlépe symbolizuje postava Vlada Plahotniuca, předsedy Demokratické strany a jednoho z nejmocnějších moldavských oligarchů, který byl až do roku 2020 důležitou osobou v moldavském parlamentu a zároveň podezřelým v tzv. loupeži století, kdy ze tří moldavských bank zmizela miliarda dolarů. Není proto divu, že „proevropský“ politický diskurz je pro mnoho Moldavanů zcela zdiskreditovaný a bývá často spojován zejména se zkorumpovanou vládou dotovanou evropskými penězi, popř. se strachem z násilné romanizace a evropského kulturního imperialismu. Proto od voleb 2014 stoupala podpora Socialistické strany, která se opět profilovala konzervativně a sovětsky nostalgicky a ve volbách 2019 se stala nejsilnější stranou. Tyto volby nakonec přinesly překvapivou vládu proevropské koalice ACUM a proruských Socialistů v čele s liberální Maiou Sandu. Představa, že by tyto dva silné politické proudy mohly spolupracovat, dávala mnohým naději na vládu, která by překročila zakotvenou dichotomii mezi pro-rumunskými a moldavanistickými voliči. Naděje však vzaly rychle za své a při jedné z prvních větších ideologických rozepří se vláda rozpadla. Únava z nekonečných politických bojů, které paralyzují rozvoj země, je mezi běžnými obyvateli Moldavska již zcela zřejmá. Nelepšící se ekonomická situace zapříčiňující odliv mozků a odchod ekonomicky aktivních lidí je jednou z největších současných výzev, jež ovlivňuje chod celého státu. Nízké platy, vysoké životní náklady, politická nestabilita, všudypřítomná korupce a nepotismus, podfinancovaný státní sektor atd. – to vše žene zejména mladé ze země, ve které pro sebe a svou rodinu nevidí žádnou budoucnost. Není tedy divu, že se boj s korupcí a chudobou stal velkým politickým tématem, které mělo potenciál oslovit lidi napříč pro-rumunským i moldavanistickým táborem. A tohoto potenciálu dokázala nejlépe využít právě Maia Sandu.

Prezidentské volby 2020 a předčasné volby 2021

Po pádu své vlády se reformní a liberální politička Maia Sandu rozhodla kandidovat na

prezidentku a v prezidentských volbách 2020 vyzvala úřadujícího socialistického prezidenta Igora Dodona. Sandu ve svém volebním programu tematizovala zejména boj s korupcí a chudobou, potřebu reformovat justici nebo zvyšování důchodů. Dodon si vzal za své posilování sociálního systému, propagaci tradičních a křesťanských hodnot a také témata namířená na ruskojazyčné a proruské voliče jako posílení vztahů s Ruskem nebo povinná výuka ruštiny na školách. První kolo nepřineslo jasného vítěze, nicméně v druhém kole Sandu Dodona porazila a s výsledkem 57,7 % hlasů se stala první prezidentkou Moldavska. Ačkoli bývá Sandu často označována jako proevropská politička, jejíž zvolení posílí vztahy s Evropskou unií, a naopak odkloní Moldavsko z ruské sféry vlivu, sama Sandu vždy ujišťovala, že hodlá udržovat dobré vztahy jak s Moskvou, tak s Bruselcem. Ve svých proslovech a na předvolebních mítincích se obracela jak k rumunskojazyčnému obyvatelstvu, tak k tomu ruskojazyčnému, a dobře si uvědomovala, že touha po reformách a snaha o zkrácení korupce není přáním jenom pro-evropsky smýšlejících lidí, ale voliče může získat i mezi tradičně socialistickým elektorátem.

Tato idea se naplno rozvinula v předčasných parlamentních volbách 2021, které její strana PAS vyhrála s 53 % a získala tak 63 z 101 křesel. Socialisté, kteří se spojili s komunisty, utrpěli porážku a z volebního klání si odnesli „pouhých“ 27 % a 32 křesel. To potvrzuje závěr uvedený výše, že profil moldavského voliče se mění a již není tak důležitě striktní rozdělení na „proruský“ a „proevropský“, resp. pro-rumunský a moldavanistický. Rozhodnutí, koho volit, je spíše pragmatické než ideologické. Dodon se odklonil od levicové a sociální politiky a vsadil na boj za tradiční a konzervativní hodnoty, křesťanství a rodinu, zatímco PAS vsadil na to, s čím obyvatelé Moldavska každodenně zápasí: korupci, chudobu, nízké platy a nefunkční justici. PAS tedy získal velmi silný mandát i od lidí, kteří očekávají, že bude udržovat vřelé vztahy s Ruskem. Novou premiérkou se stala bývalá ministryně financí Natalia Gavrilița, čímž se Moldavsko připojilo k nepočtetnému seznamu zemí, kde dvě nejvyšší politické funkce zastávají ženy. Gavrilița ve svém prvním projevu na postu premiérky zdůraznila, že její vláda bude tvrdě bojovat s korupcí, nebude chránit žádné podvodníky a bandity a nedovolí další rozkrádání státu. Výsledky posledních dvou voleb ukázaly na měnění se prostředí v Moldavsku. Pojmy pro-evropský a pro-ruský začínají být neschopné postihnout plně dynamiku politických a sociálních procesů v této zemi. Ačkoli je moldavská společnost stále velmi roztržštěná a nejednotná, volební program slibující boj s korupcí a chudobou, větší integraci s Evropskou unií a zároveň udržování dobrých vztahů s Ruskem, dokázal získat většinu straně prezidentky Sandu v parlamentních volbách. Je otázkou, zda kabinet premiérky Natalie Gavrilițe dokáže Moldavsko vytáhnout z vleklých ideologických sporů i bídy a korupce, nicméně nikdy předtím k tomu nebylo tak nakročeno. ●

Moldavsko,
byť v mnohém
Rumunsku
podobné, má
svou vlastní
a odlišnou
kulturu
i historii.

→ Autorka je doktorandka na Katedře ruských a východoevropských studií Institutu mezinárodních studií FSV UK.

Rozhovor — Generál Jiří Šedivý:
*„Je mylné si myslet, že NATO bude
dlouhodobě dotovat bezpečnost
i těm členům, kteří nevynakládají
domluvené prostředky.“* redakce

*„Česká republika má dnes v armádě svůj národní poklad,“
říká generál Jiří Šedivý v rozhovoru pro Mezinárodní
politiku. Kromě připravenosti naší armády k boji jsme se
ptali i na Rusko, náš vztah k němu a jak vrbětická kauza
ovlivní připravenost našeho státu na podobné hrozby
v budoucnu. „Nelze si myslet, že některý ze států NATO bude
dlouhodobě akceptovat to, že některé státy, i ekonomicky
slabší, nebudou vynakládat na obranu domluvené prostředky,
a tedy, že ostatní členové budou naši bezpečnost dotovat.“*

Jak kauza Vrbětice ovlivní- la uvažování o naší národní bezpečnosti?

→ Kauza Vrbětice ukázala na míru naší zranitelnosti, pokud se náležitě nevěnujeme naší vlastní bezpečnosti, která není záležitostí jen ozbrojených sil, ale i kvalitního systémového zabezpečení ochrany státu ve všech segmentech. Konkrétně tento případ ukázal na slabá místa v činnosti tajných služeb, jež nebyly schopné včas analyzovat pohyb ruských agentů na území České republiky, ale i provádění analýz toho, co se děje v naší blízkosti. Česká republika byla v té době skutečně velkou základnou ruských agentů uprostřed Evropy a zároveň Schengenského prostoru, odkud bylo možné volně operovat. Pozdější zjištění o pohybu dvou a následně i dalších ruských agentů na území ČR ukazují na nedokonalost našeho systému. Bohužel závěr šetření Policie ČR, na základě informací tajných služeb, ukázal na mnohem závažnější problém české společnosti, a tím je naše politická scéna, reprezentovaná několika politickými centry. Trapná vládní hra byla jen ukázkou neschopnosti se koncentrovat na důležité a skutečně strategické záležitosti suverenity státu. Nepochopení významu společenství a naší významnosti, či lépe řečeno omezené významnosti, kdy naše kroky nebyly předem koordinovány s našimi spojenci. Výsledek byl, jak všichni víme, žalostný. Razantní řešení našeho konfliktu s Ruskem se tak znehodnotilo. Vrbětice bezesporu posílily naše chápání potřeby zvýšení tlaku na zajištění národní bezpečnosti, na druhou stranu odhalily naše slabiny.

Je nebezpečnější ruská hard power, nebo soft power? → Nelze jednoznačně uvést, co je nebezpečnější. V určité době to může být fyzická síla, jindy nevojenské silové prostředky. Tzv. hard power se mezi státy např. v evropském prostoru používá více jako odstrašující síla, než že by byla reálně používána. Jsou ale výjimky, kdy významný rozdíl mezi potenciálem – v tomto případě Ruska a jeho protivníkem – je Ruskem zneužíván. Naši východní partneři jsou zastrašování demonstracemi ruských vojenských schopností. Jaderné síly jako strategický prostředek jsou jiná kapitola, ale k zastrašování je Rusko také používá. Přesto musím uvést, že použití vojenské síly proti některému ze států NATO by bylo pro Rusko zničující a Rusové jsou si toho vědomi. Proto budeme-li udržovat odpovídající vojenské síly, budeme mít téměř jistotu, že Rusko nepoužije vojenskou sílu vůči některému z členů NATO. Použití agentů řízených ruským ministerstvem obrany k provedení diverzního útoku v České republice na vrbětický muniční sklad a podobné akce v Bulharsku k likvidaci muničních skladů se řadí k použití vojenské síly, kterou bych přiřadil k použítu tzv. hybridní války.

Ve veřejném prostoru často můžeme slyšet, že Rusko proti nám vede hybridní válku. Co si pod tím představit? → Je to

problém, který lze zařadit pod část otázky „soft power“ z hlediska bezpečnostního tématu. Tento koncept používal dříve Sovětský svaz a putinovské Rusko v něm pokračuje. Logicky využívá nových a efektivnějších nástrojů. V důsledku toho může mít jejich použití stejně destruktivní dopady, jako použití „hard power“ – vojenské síly. Připomeňme např. koncept hybridní války prezentovaný ruským náčelníkem generálního štábu Gerasimovem ve svém článku z roku 2013. Studii tohoto konceptu provedl Janis Berziš, ředitel Střediska bezpečnostního a strategického výzkumu lotyšské Národní akademie obrany. V odborných kruzích je ovšem řada dalších podobných materiálů. Je také pravda, že pojem hybridní válka není vynálezem ruského generála, ale že jej použil příslušník americké námořní pěchoty, podplukovník Frank Hoffman, když jako pracovník Potomac Institute definoval „hybridní válku“ ve vztahu k akcím Hizballáhu během druhé libanonské války. Pro pochopení tohoto konceptu doporučuji čtenářům si Berzišovu práci přečíst.

Jak do tohoto konceptu tedy zapadá ruská soft power? → Rusko začalo v moderní době široce uplatňovat koncept „soft power“ po nástupu V. Putina. Rusko používalo, a i dnes používá všech jemu dostupných nástrojů. Vzpomeňme působení Ruska na českou společnost v době diskusí o možném umístění radaru protiraketové obrany v Brdech. Nejenom zastrašování vojenskou silou, ale dezinformace, kterými Rusko ovlivňovalo veřejné mínění, včetně financování organizací aktivně působících proti tomuto záměru, postavilo většinu české společnosti proti USA i NATO a značně znejistilo naše členství v NATO. Součástí bylo štěpení naší společnosti. Je zcela zřejmé, že s tímto cílem působí Rusko na českou společnost i dnes. Dobře promyšlený a vedený útok, informační operace, dezinformace zasílané veřejnosti cílového státu či organizace, při kapacitách současných prostředků mohou mít významně negativní dopady. Mohou narušit nejenom soudržnost společnosti, ale i ekonomickou stabilitu, spojenecké svazky nebo mezinárodní vztahy.

Když se řekne armáda, tak si většinou představíme ozbrojený konflikt, ale v našem kontextu jde poslední roky hlavně o pomoc s povodněmi, při pandemii nebo zahraniční mise. Jaká by měla být role armády České republiky dnes? → Armáda je organizací, kterou si státy budují s cílem zajištění suverenity. K tomu je armáda i vybavována a cvičena. Tedy její primární určení je použití v případě vojenského ohrožení republiky. Z vojenských misí naše armáda působí např. na Balkáně, dlouho jsme bojovali v Afghánistánu a připravovali afghánskou armádu k plnění stejného úkolu, máme stále kontingenty v severní Africe, Sahelu, na Středním východě, ale i v Litvě a Lotyšsku. Tedy armáda stále plní úkoly, které jsou

úkoly vojenskými, i když svými schopnostmi přesahuje do civilní oblasti a se zvyšujícím se počtem extrémních případů realizace tzv. ne-intencionálních hrozeb je armáda častěji povolávána k podpoře integrovaného záchranného systému. To byl případ i v době krize COVID-19. Historie nasazení naší armády je mnohem košatější. To ale neznamená, že by se mělo změnit určení armády. Ale platí také, že by se na základě zkušeností, které máme, měly více rozvíjet složky armády, které se někdy označují za určené k duálnímu použití. Tento koncept je rozvíjen i v jiných armádách, především západní Evropy.

To nás přivádí k otázce, jak moc je česká armáda připravena na válku na území České republiky? Je to dnes jedna z priorit výcviku českých vojáků, nebo je kladen větší důraz na výcvik v místech, kde je nasazení našich vojáků pravděpodobnější, jako jsou zahraniční mise např. Afghánistán? → To je častá politická argumentace odpůrců budování kvalitní armády a zároveň odpůrců Severoatlantické aliance a naší účasti v ní. Co je to věst válku na našem území? Pokud bych akceptoval obsah otázky, znamenalo by to, že se bude armáda připravovat jen na použití na českém teritoriu, tedy potenciální nepřítel by musel být natolik silný, že by byl schopen se probojovat k našim hranicím přes státy, které jsou v NATO, a tudíž by byl natolik silný, že sama ČR by mu nebyla schopna dlouhodobě vzdorovat. Proto jsme vstoupili do NATO, abychom se bránili společně, pokud bude třeba, ale i tam, kde to bude třeba. Argumenty vedoucí k tomu, že bychom měli budovat armádu jen k obraně našeho teritoria, vlastně směřují proti našemu členství v NATO a zároveň zpochybňují náš závazek vyčleňovat až 2 % HDP na obranu. Kdybychom nebyli v NATO a měli se bránit sami, jak uvádíte, na našem území, v důsledku by ČR musela alokovat mnohem více než 2 % HDP s tím, že potenciál ČR není dostatečný, abychom se samostatně ubránili několikanásobné přesile. Armádu musíme připravovat k použití jako člena NATO, tedy bojovat tam, kde agresor napadne naše spojení, čímž v důsledku toho ohrožuje i nás. Naši spojenci pak budou bránit ČR spolu s námi, pokud by to bylo třeba. S tím souvisí i odmítnutí alokovat 2 % HDP na obranu. Nelze si myslet, že některý ze států NATO bude dlouhodobě akceptovat to, že určité státy, i ekonomicky slabší, nebudou vynakládat na obranu domluvené prostředky, a tedy, že ostatní členové budou naši bezpečnost dotovat.

Co považujete Vy osobně za největší úspěch a největší neúspěch v transformaci armády od roku 1989? → Největší úspěch je jednoznačně přerod naší armády v armádu západního typu, tedy překonání dědičtí sovětského vlivu. Byl jsem vojákem z povolání v době normalizace, tedy v armádě, která byla budována podle sovětského vzoru. Vim, jak to bylo obtížné změnit myšlení vojáků. Z armády,

kteřá plnila příkazy vydávané v Moskvě, jsme postavili armádu moderní, která je budována podle našich vlastních představ. Určitě není bez problémů a udělali jsme řadu chyb. Ale výsledek je takový, že se na naši armádu může česká veřejnost i naši spojenci spolehnout. Důkazem je vysoká úroveň důvěry, kterou naší armádě právě veřejnost projevuje. V její historii jsme nezaznamenali situaci, kdy by selhala. To není samozřejmě ani u našich spojenců, „starých“ členů NATO. Po roce 1993 jsme zažili šok z rozdělení republiky a obrovské organizační změny, jež s tím byly spojeny, nás nakonec posílily. Už v roce 1995 (před tím v rámci OSN) jsme začali armádu připravovat na první nasazení ve strukturách NATO, tehdy na Balkáně v misi IFOR. Excelentní výkon naší armády byl významným podpůrným argumentem pro náš vstup do NATO, ale hlavně jsme armádu profesionalizovali. Česká společnost to vnímala jako standardní proces reorganizace armády, protože k žádným společenským otřesům nedocházelo. Kdysi jsem použil slova mého přítele, generála armády USA Williama F. Kernana, „armáda je Váš národní poklad a také tak se k ní musíte chovat“. Česká republika má dnes v armádě svůj národní poklad.

Kdy došlo k přeměně Ruska ze spojence na nepřítele v otázkách mezinárodní bezpečnosti? Došlo k takové proměně vůbec, a pokud ano, je ta proměna na straně České republiky, Ruska nebo obou? →

Rusko nebylo naším spojencem od zrušení Varšavské smlouvy v 1991. Ale bylo přechodné období, kdy jsme se snažili s Ruskem najít alespoň základní styčné body spolupráce. Některou dobu se to dařilo, ale pak nastal zlom, který je spojován s nástupem prezidenta V. Putina. Rusko se postupně od doby, kdy se vzpamatovalo z rozpadu SSSR a prezidentství B. Jelcina, stávalo stále agresivnějším, ignorovalo běžné zásady mezinárodních vztahů a pokoušelo se o ovlivňování jiných států, které byly dříve v sovětském vlivovém okruhu. Rusko tenduje k silovému řešení mezinárodních vztahů. V našem případě to jasně ukazuje kauza Vrbětice. Bezesporu diverzní akce provedená ruskými agenty byla narušením naší suverenity s arogancí, kterou jsme od Ruska nečekali. Vztahy se tak hluboce ochladily, že jsme dnes v situaci, kdy Rusko o České republice, jako jednom z dvou států spolu s USA, mluví jako o ne-přátelském státu. Na českém území dlouhodobě operují ruské zpravodajské služby, jejichž aktivity zasahují do všech oblastí života naší společnosti. Podle zpravodajských služeb USA, v roce 2017 bylo na našem území až 400 ruských agentů. To vše přispělo k tomu, že je Rusko vnímáno asi ne jako nepřítel, ale jako nebezpečný stát, který Českou republiku ohrožuje v celém spektru nevojenských aktivit, přičemž ve Vrběticích se dopustil útoku, který je na hraně vojenského napadení. Česká veřejnost má stále v paměti rok 1968. To vše smýšlí jako zásluhu Sovětského svazu na osvobození

ČSR ve druhé světové válce a jeho následníka – Rusko – odsouvá daleko za pojem „stát, se kterým máme přátelské vztahy“.

Existují pro Českou republiku nějaké významné hrozby kromě Ruska a islamistického terorismu, které přehlízíme, nebo je (neoprávněně) bereme na lehkou váhu? →

Mám zato, že Rusko i islamistický terorismus jsou skutečně ty největší hrozby, které reflektujeme téměř ve všech základních dokumentech. Že bychom některou z hrozeb významně podceňovali, to bych neřekl. Formálně máme stát připravený na téměř všechny možné eventuality, ale zásadní problém je to, že se nepřipravuje politické vedení státu, a je jedno, zda se jedná o pravicovou, nebo levicovou vládu. V paměti máme poslední krizi, zejména COVID-19. Od nejvyššího vedení státu po úroveň nižší se z počátku výrazně improvizovalo. Bylo zřejmé, že není odpovědným funkcionářům jasné, jak má správně krizový systém fungovat a jak se v něm pohybovat. Vedle toho je naším národním problémem, že máme vždy na všechno dost času a k řešení přistupujeme až v hodině dvanácté. Je dlouhodobě zřejmé, že chybí schopnosti strategického myšlení, provádění analýz, přípravy scénářů, přijetí opatření, ale hlavně jejich naplnění. Pro příklad nemusíme chodit daleko. Krize minulého roku byla poznamenána nedostatkem ochranných prostředků, což nás v důsledku stálo nejenom hodně finančních prostředků, ale, a to bohužel, mnoho lidských životů.

Dovedeme se pochválit za kde co, ale objektivně zhodnotit stav, vyloučit politické vlivy a rozhodnout, i když to může „bolet“, to se nám dlouho nedařilo a nejsem si jist, že jsme toho dnes schopni. To považují za zásadní problém ohrožující Českou republiku více než cokoli jiného. Na krizi se musíme reálně připravovat, a skutečně cvičit, i když to není pro většinu vládních i ministerských úředníků příjemné. Kdybychom se tak připravovali, nemohli bychom tak „zpackat“ řešení „vrbětické krize“ nebo patřit mezi nejvíce zasažené státy krizí COVID-19. Do tohoto tématu zapadá i naše odmítání vynakládat na obranu 2 % HDP ročně. ●

→ Generál Jiří Šedivý je dnes vedoucím Katedry bezpečnostních studií na CEVRO Institutu a bezpečnostním expertem. Absolvent Vysoké školy pozemního vojska ve Vyškově, postgraduálního studia na Vojenské akademii Brno a Vysoké válečné školy Armády USA. Po roce 1994 velel brigádě rychlého nasazení, Pozemnímu vojsku AČR a v roce 1996 byl prvním velitelem českého kontingentu AČR v misi IFOR. Od roku 1998 do 2002 velel Armádě ČR v pozici náčelníka generálního štábu Armády ČR.

Analýza: Ruská ekonomika třicet let od rozpadu SSSR – cesta tam a zase zpátky?

Karel Svoboda

Když v březnu 1985 nastupoval Michail Gorbačov do funkce generálního tajemníka ÚV KSSS, jedním z jeho cílů bylo oživení sovětské ekonomiky. Ta trpěla snad všemi neduhy, které plánované hospodářství může mít. Co ale začalo jako stagnace, skončilo jako volný pád, a to, co se dělo poté, je předmětem mnoha mýtů současného Ruska, často cíleně pěstovaných. Devadesátky jsou jakýmsi strašákem, před kterým současná garnitura varuje. Zároveň nechce přiznat, že vlastně proklínané devadesátky v lecčems pomohly hlavně růstu v prvním období vlády Vladimira Putina.

Rusko jako země dvou ekonomik: „stará“ odvětví jako těžba surovin či těžký průmysl versus „nový“ dynamicky rozvíjející se IT či retail.

Reformní období

Nejdůležitější z mýtů, které se váží s ekonomickou transformací, ale také základem sporů mezi stoupeni rychlé přeměny versus pomalé, postupné transformace, je propad průmyslové výroby. Ten byl podle oficiálních čísel skutečně hrozivý, kdy se v nejhorším roce, tedy 1994, propadla o 21,6 % a ani předchozí léta nebyla s propady o 16 a 13,7 % o nic lepší. Pro stoupence státních zásahů do ekonomiky je to důkaz, že příliš rychlé změny způsobily kolaps. Ten ale nastal již daleko dříve a tím, jak se rozvolňovaly vazby mezi jednotlivými sovětskými republikami ještě za formální existence jednoho státu. Druhým faktorem vysvětlujícím důvody propadu ekonomiky po počátku transformace byl prostý fakt, že zboží, které Sovětský svaz vyvážel, bylo kromě ropy nekonkurenceschopné. Iluze kvality výrobků byla posilována vázanými úvěry, ať už na zbraně či průmyslové výrobky, často do zemí třetího světa, kdy úvěr byl poskytnut na nákup sovětského zboží. Sovětský svaz pak za to získával protiplnění v komoditách, které ne vždy, mírně řečeno, odpovídaly jeho potřebám. Sám nic jiného než suroviny či zbraně nebyl schopen vyvézt. V případě, že se o to pokusil, narazil na neschopnost dodržet kvalitu odpovídající západním standardům či poprodejní služby, které byly pro jiné výrobce normální. Velká část této výroby nebyla schopna v konkurenci obstát, zatímco byl hlad po západním zboží. Propad výroby sovětských aut či televizorů mohl asi jen stěží někoho mrzet, prostě kvůli tomu, že jediným důvodem, proč si takovou věc koupit, byla cena. Transformační šok tak v podstatě představoval to, co Josef Schumpeter nazýval kreativní destrukcí –

Vytváření státních korporací mělo za cíl zachovat a modernizovat ruský průmysl.

stará, neefektivní výroba je nahrazena novou, kvalitnější, lépe odpovídající potřebám trhu. To, co se na západních trzích děje průběžně, zažil Sovětský svaz i ostatní postkomunistické země v kondenzované podobě. Jak by vypadal případný postupný přechod, lze vidět na příkladu Běloruska – země, která je stále životně závislá jak na ruských levných surovinách, tak i na ruském trhu pro běloruské zboží. Čínský příklad, populární u kritiků transformace, příliš nepomůže, protože Sovětský svaz neměl téměř neomezenou zásobárnu levných pracovní síly z vesnice. Aby mohl

nový výrobní závod vzniknout, starý musel skončit. A to nebylo, i z politických důvodů, možné. Průmyslová výroba nebyla tím jediným, co transformace vyčistila od nánosů ze sovětského období. Devadesátá léta nastavila v Rusku to, čemu se dá říkat kapitalismus. Trh fungoval na základě prostého principu nabídky a poptávky, v obchodech bylo běžné k dostání zboží, které bylo dříve nedostatkovým. Vytvořila se i vrstva podnikatelů, a nebyli to zdaleka jen oligarchové napojení na stát, žijící z obchodů se surovinami. Rusku se po šoku z měnové krize v roce 1998, který přinesl i pročištění (byť ne definitivní) bankovního sektoru, vrátil ekonomický růst. Už v roce 1999 vzrostlo HDP země o 6 %, následující rok už o 10 %. Pomohla tomu i cena ropy, která se dostala na samé dno v listopadu 1998, aby poté opět začala růst. Devadesátá léta v Rusku tak začala volným pádem, aby na jejím konci předával Boris Jelcin zemi relativně stabilizovanou, byť zatíženou mnoha problémy. Vladimir Putin tak měl velkou část práce s transformací hotovou. Ostatně on sám se zpočátku nijak nebránil tomu, že vlastně pokračuje v cestě, kterou započal Boris Jelcin. To ale nic neměnilo na tom, že zemi sužovala chudoba, právní rámec byl mírně řečeno nedokonalý se spoustou vzájemně si odporujících zákonů, nepřehledné daně atd. První část Putinovy vlády se tak nesla ve znamení těchto reforem, ať již daňové, celní, ale také těch v mimoekonomické oblasti, tedy soudní či správní. Hned po nich se měly reformy zaměřit na sociální oblast, zdravotnictví či školství, tedy ty sektory, které výraznou měrou zlepšují život obyvatel.

Státní kapitalismus

Pokud devadesátá léta přinesla vzestup soukromého vlastnictví, Putin šel spíše opačným směrem. Paralelně s reformami, často ale jen omezeně praktikovanými, šel trend k zestátnění. Vladimir Putin ve své disertaci (byť podle některých autorů nejde úplně o jeho dílo) mluvil o nutnosti státu vlastnit těžbu nerostných surovin. Útok na oligarchy s sebou nesl i zestátnění, kdy televize jsou v současné době výhradně v rukou státu (pokud nepočítáme obskurnosti typu pravoslavné TV Cargrad či na internet vytačenou opoziční TV Dožd'), ropný průmysl z velké části za pomoci státních orgánů a soudů přebrala Rosněft, plynárenství je v rukou Gazpromu. Vytváření státních korporací od roku 2005, jako je Rostěch, Vněšekonombank či Roskosmos, mělo za cíl zachovat a modernizovat ruský průmysl. Rostěch tak sdružil široké portfolio firem dominantně z vojenského průmyslu, ale také výrobce automobilů AvtoVAZ či Kamaz. Specifikem korporace jako formy je fakt, že jejím primárním úkolem není nutně tvorba zisku. Korporace je úzce navázaná na stát, její ztráty jsou uhrzeny ze státních financí. Vněšekonombank tak byl zachráněn po z finančního hlediska katastrofální olympiádě v Soči v roce 2014. Státní korporace mají za úkol přinášet technické novinky, což ale ne vždycky končí zrovna ideálně. Roskosmos je tak spíše proslulý plány svého šéfa Dmitrije Rogozina či obrovskou korupcí na kosmodromu Vostočnyj než reálnými výsledky, Rostěch vyprodukoval

kromě jiného tank T-14. Ten, i přes velké plány, zatím existuje pouze ve formě prototypů a první dodávka 20 kusů je slibována až na druhou polovinu roku 2021. I nejnovější produkt, tedy vakcínu proti koronaviru Sputnik V, má na starosti státní Fond přímých investic. A ani jí se nevyhnuly problémy, kdy se ze země jako Argentina či Írán množství stížností na neplnění dodávek vakcíny podle původní smlouvy. Současně se zestátněním se stále více v ruské ekonomice projevuje stírání rozdílu mezi soukromým a státním majetkem. V čele státních firem i korporací stojí lidé, kteří jsou přímo spřízněni úzkými vazbami na Vladimíra Putina. Igor Sečin z Rosněfti byl jeho dlouholetým asistentem, Sergej Čemezov z Rostechu a Nikolaj Tokarev z Transněfti se s ním znají z KGB z Německa, Alexej Miller z Gazpromu či German Gref ze Sberu s ním spolupracovali v Petrohradě. Všechny státní firmy jsou ovládané prezidentem a jeho okolím. A aby toho nebylo málo, soukromé společnosti vlastněné Putinovým okolím získávají výhodné státní zakázky. Stírání rozdílu mezi státním a soukromým se pak projevuje i z druhé strany, kdy soukromé firmy stále častěji zajišťují funkce státních organizací. Propouštění nadbytečných zaměstnanců může podnikateli přinést sankce. S posilováním silových složek stále roste také pocit jejich beztrestnosti a všemocnosti. Případy, jako byl ten kolem Michaila Chodorkovského, Sergeje Magnitského a krádeže Hermitage Capital Management v Rusku, Michaela Calveye či Alexeje Uljukajeva, jsou jen několika málo příklady zneužití soudní moci a obecně práva k soukromým zájmům. Obrana přitom neexistuje, podle ruské prokuratury pouze 0,3 % případů sporů mezi státem a soukromou osobou končí vítězstvím občanů. Není ani divu, že investice do základního kapitálu, tedy hlavní předstihový ukazatel, který určuje budoucí tempa ekonomického růstu, se drží na nízkých hodnotách. Velmi zjednodušeně, ruské firmy peníze mají, jen je v takovém prostředí nechtějí investovat. Rusko se v posledním roce žebříčku Corruption Perception Index zlepšilo o osm míst, přesto umístění na stejném 129. místě jako Mali či Ázerbájdžán není nic, čím by se mohlo jakkoli chlubit. Index of Economic Freedom mu přiděluje 92. místo, jen těsně před Běloruskem (ale třeba i Řeckem). Snad jen s výjimkou Doing Business od Světové banky, kde zaujímá 28. místo, se Rusko ve všech žebříčkách umísťuje přinejlepším v polovině pelotonu. Pokud už dojde na řešení situace, nese často formální nádech – Vladimir Putin např. vyhlásil útok na první dvacítku v Doing Business, a tak se ruská vláda soustředila na splnění jednotlivých kritérií v Moskvě a Petrohradě, podle kterých se žebříček sestavuje. Získat elektřinu je tak v Moskvě snadné, jen je stejně snadné o svou firmu také přijít. A toto kritérium už v žebříčku není. I přesto by bylo neřítit, že v Rusku neexistují soukromé společnosti. Řada autorů v souvislosti s Ruskem mluví o dvou ekonomikách. Jedné, která je zaměřená na „stará“ odvětví ekonomiky, jako je těžba surovin, těžký průmysl či výroba zbraní, je silně regulovaná, v rukách

Stírání rozdílů mezi státním a soukromým se pak projevuje i z druhé strany, kdy soukromé firmy stále častěji zajišťují funkce státních organizací.

státu. Ta druhá je pak ve znamení sektorů, jako je IT či retail, kde ruské firmy vykazují silnou dynamiku růstu. Problémem ale je, že, jak ukazuje případ firmy Jandex, ruské obdoby Google, stát má stále větší tendenci zasahovat do fungování i těchto firem. To samozřejmě není čistě ruské specifikum, protože regulace nadnárodních gigantů včetně těch z IT světa je předmětem mnoha diskusí kdekoli, ale zkušenost s ruskými zásahy vzbuzuje spíše skepsi. Rusko v současné době prožívá dlouhé období stagnace. Ta, ačkoli je připisována účinkům západních sankcí po roce 2014, započala již v roce 2012. Má tak daleko hlubší kořeny. Zatímco jeho HDP rostlo v letech 2000–2008 o 7 % ročně, v letech 2010–2019 to byla jen 2 %, tedy pod světovým průměrem 3 %. Nepodařilo se mu zbavit závislosti na ropě a dalších surovinách. Veškeré pokusy o modernizaci ekonomiky prozatím končí rozpačitě, s projekty, které provází sice velký humbuk, ale reálné výsledky jsou více než skromné. I proto je současné Rusko tak často připodobňováno k brežněvovskému Sovětskému svazu. I ten přinesl stagnaci, na kterou následně Michail Gorbačov reagoval, byť ne zrovna šťastně.

Závěrem

Snad každá analýza současné situace v Rusku končí závěrem, že zatímco čistě ekonomická politika je velmi dobrá, to, co skutečně Rusko brzdí v rozvoji, jsou takové záležitosti, jako je korupce či bídný stav ruských soudů, které slouží všem možným zájmům více než právu. Aby se vyhnulo osudu Sovětského svazu v podobě dlouhodobé stagnace a zaostávání za zbytkem světa, muselo by revidovat současný systém osobních preferencí a vazeb a zásahů státu do fungování ekonomiky. Na začátku nového milénia v této pozici bylo, následný vývoj je ale vrátil zpět. Ruský politolog Vladimir Gel'man ve své knize *Nědostojnoje pravlenije* poskytl asi nejlepší hodnocení toho, jak si současné Rusko vede. I přes kritiku to není žádný pětkář. Země funguje, zvládá plnit většinu svých funkcí, dokonce i ekonomika určitým způsobem postupuje. Ale také nejde o jedničkáře, kde by podnikatelé mohli přicházet s novými nápady, země by se neustále posouvala kupředu a své občany hýčkala štědrým sociálním systémem. Jedná se prostě o trojkaře, který by chtěl mezi jedničkáře, ale není toho i přes veškeré úsilí schopen. Zvládne tak existovat po mnoho let, jako ostatně mohl existovat i Sovětský svaz, pokud by Gorbačov nezačal se svými změnami, ale nepůjde o nic, co by stálo za následování. ●

→ Autor je odborník na Rusko z Institutu mezinárodních studií FSV Univerzity Karlovy.

Analýza: Rusko-čínská aliance: vyzyvatelé Západu bez šarmu

Rudolf Fürst

Sbližování Ruska a Číny vyvolává obavy z vytvoření silného antidemokratického, či ještě spíše antizápadního euroasijského bloku v kontextu nové hypotetické bipolarity. Čínský prezident Si Ťin-pching a jeho ruský protějšek Vladimir Putin opakovaně vydávají prohlášení směřující proti americké hegemonii. Překryv společných zájmů Ruska a Číny lze přesvědčivě demonstrovat na celé řadě příkladů, avšak při bližším pohledu se objevuje nemálo důvodů, proč o ideologické konstrukci sehraného rusko-čínského tandemu zapochybovat.

Sokové, spojenci, nepřátelé a pak zase přátelé

Rusko-čínské spojení má své kořeny ve společné komunistické minulosti, která ovšem zastírá fakt, že v 19. století figuruje carské Rusko spíše jako rival a uzurpátor části území Číny, ve které vládli Mančouové (1644–1911). Severní Mančusko a přímořský koridor východně od řeky Ussuri a od dolního toku Amuru do nezamrzajícího přístavu Vladivostok byly postoupeny vynucenými smlouvami ratifikovanými v Aigunu (1858) a Pekingu (1860) a jsou dodnes součástí ruského teritoria. Rusko ovšem později poskytlo rozvrácené Číně nezapomenutelný dar v podobě státotvorného konceptu leninismu a vlády jedné politické strany. Sovětský svaz v Číně pomáhal budovat komunistickou stranu a významně napomohl přežití čínské komunistické strany v nejtěžších chvílích a dopomohl jí k dobytí moci v roce 1949. Poválečné budování socialismu pod ruským patronátem nemohlo nové maostické Číně (ČLR) stačit navěky. Rozkol mezi Moskvou a Pekingem, rýsující se již od padesátých let po smrti Stalina, vyvrcholil krátkou válkou na řece Ussuri v roce 1969. Geopoliticky ještě podstatnější zvěstí byla signalizována ochota Pekingu ke smíru s USA, který vyjednali Henry Kissinger a Čou En-laj. USA a ČLR v sedmdesátých letech vyřešily celou sérii akutních problémů a nastartovaly geopolitický obrat vedoucí k úpadku globální moci SSSR. S podporou USA vystoupila ČLR z izolace a pustila se do tržních ekonomických reforem. USA oficiálně uznaly ČLR a otevřely tak cestu k navázání oficiálních styků komunistické Číny s většinou důležitých států světa, ČLR např. nahradila Tchajwan v OSN a v Radě bezpečnosti OSN. Pro USA dohoda s Čínou znamenala ukončení beznadějněho fiaska ve Vietnamu a získání důležitého spojence k vyšachování SSSR z Afghánistánu a Indočíny. Smír s USA tak znamenal úlevu od obou vojenských protivníků, zejména přetíženého SSSR, který měl rozmístěná vojska jak v Evropě, tak na Dálném východě a ve Střední Asii. Navíc pragmatický příklon k tržní ekonomice v Číně zasadil ideologickou újmu ekonomickému byrokratickému socialismu východního bloku, od kterého nakonec většina zemí odstupovala.

Reformní vystřízlivění a počátek nového sblížení

Otevření Číny pro ekonomické kontakty s kapitalistickým světem pomohlo dohnat ztrátu vůči rychle rostoucím asijským zemím, které výhodným poválečným spojenectvím s USA a jeho spojenci získaly technologie, kapitál a přístup na světové trhy. Čtyři dekády reforem v Číně poté vedly k dramatickému snížení závislosti lidí na státu, které lze s výhradami nazvat liberalizací, včetně uvolnění vnitřní i vnější migrace a de facto dekolktivizace venkova. V Sovětském svazu reformy Gorbačova zašly mnohem dále v liberalizaci politického systému a uvolnění cenzury, hlavním rozdílem výsledek reforem v Rusku a Číně byl ekonomický vzestup a schopnost dohnat technologicky Západ. Oběma postkomunistickým velmocem se nevyhnuly sociální dopady ekonomických reforem, které daly průchod vzepětí nacionalismu etnických menšin,

Incident na náměstí Tchien-an-men v roce 1989 odstartoval předěl v americko-čínském sblížení.

vedly k dezintegraci některých států, především SSSR a Jugoslávie, a otrásly samými základy režimů. Čínský pohled na Gorbačova je příznačný: podobně jak Mao nerad viděl Chruščovovu kritiku stalinismu, ruský pokus o liberálně-demokratickou cestu modernizace je v Pekingu považován za odstrašující příklad. Rozval státu, rozkradení nerostného bohatství oligarchy, neúspěch ekonomické transformace a rozpad SSSR se v státotvorném čínském myšlení neodpouští. Konec studené války, rozpad Sovětského svazu a jeho ztráta kontroly nad středoasijskými státy, a ekonomická strukturální komplementarita Ruska a Číny dohromady otevírají novou kapitolu rusko-čínské agendy devadesátých let bez společného ideologického paradigmatu. Mezinárodní šok z incidentu na náměstí Tchien-an-men v roce 1989 odstartoval předěl v americko-čínském sblížení, když Čína odmítla demokratizační politickou reformu a nabírala tempo stát se ekonomickým kolosem s vlastními politickými ambicemi. Rodící se strategické partnerství Ruska s Čínou počínající aktivitou Gorbačova a akcelerující po roce 2000 vyústilo v sérii dohod o uznání hranic a stažení armád z jejich blízkosti. V roce 2001 Čínsko-ruská smlouva o dobrém sousedství, přátelství a spolupráci uzavřela hlavní část pohraničních sporů z minulosti a upřela se k pragmatickým společným tématům. Jedná se především o čínskou potřebu dodávek energetických surovin z Ruska, budování plynovodů a ropovodů, spolehlivý boj proti islámskému terorismu a vojenská spolupráce. Dodávky ruského plynu a ropy do Číny a budování energovodů z převážně čínských investičních zdrojů ovšem neprobíhají stylem družby z komunistické éry, ale jako licitace se znalostí protivníkových slabin. Rusko, citelně zasažené západními sankcemi za anexi Krymu a podporou proruských sil východní Ukrajiny, není v situaci, kdy mohlo vyhnat ceny nahoru. Čínská strana smlouvá tvrdě, a navíc disponuje alternativami dodávek plynu mj. z Turkmenistánu, takže ropa z Předního východu vyvažuje případné výkyvy z ruských zdrojů. Výhradní orientace na Čínu by zase Rusku nevykompenzovala ztráty z dodávek do Evropy. V čínské modernizační přestavbě armády orientované na námořní a letecké síly získalo kvůli západnímu embargu načas primát Rusko, které přispělo dodávkami stíhaček řady SU, křižníků Sovremennyj a ponorek KIL0. Podle zdroje SIPRI však kvetoucí prodej ruských zbraní do Číny (ročně 35–60 % zbrojních exportů z Ruska) začal od roku 2006 ztlačovat klesat z řady příčin. K nejdůležitějším patří nasycení čínské potřeby, obavy Rusů z okopírování sofistikovaných technologií, z neúměrného vyzbrojení nevyzpytatelného souseda a rostoucí zájem jiných klientů, např. Indie či Vietnamu, kteří zbrojí proti Číně. Čína se posléze

Výhradní orientace na Čínu by Rusku nevykompenzovala ztráty z dodávek do Evropy.

vypracovala v předního světového vývozce zbraní a konkurenta i samotného Ruska, Rusové se postupně omezovali v Číně na dodávky komponentů než kompletních systémů. Spolupráce v oblasti společných cvičení námořních sil probíhá ve strategických lokalitách jako např. Japonské nebo Baltské moře, pořádána jsou i pozemní cvičení s účastí letectva a raketových vojsk. Vedle bilaterálních cvičení se konají rusko-čínské manévry v rámci multilaterální Šanghajske organizace pro spolupráci (ŠOS, založena v r. 2001), sdružující vedle Ruska také středoasijské státy a Indii a Pákistán. Bezpečnostní agenda, kterou rámuje boj proti terorismu, separatismu a přeshraničního organizovaného zločinu, nemá charakter institucionalizované vojenské aliance, což však nevylučuje budoucí revize pro intenzivnější spolupráci. Sdružení ŠOS, jež je politicky velmi různorodé, bylo od počátku orientované především ekonomickým regionalismem daným logikou ruských a středoasijských přírodních zdrojů, zejména ropy a plynu, finančními kapacitami Číny a potřebou ukotvení Ruska a Číny v blízkých multilaterálních strukturách. V každoročních summitech nelze ovšem přehlédnout explicitní nevíli některých členů s americkou politikou v regionu.

Chybějící paradigma pro politickou alianci

V amerických strategických výhledech se politická aliance Číny a Ruska objevuje už zcela běžně v prohlášeních a reportech zpravodajské služby, národních bezpečnostních útvarů, think tanků a v projevech politických špiček. Přestože se multilaterální i bilaterální sblížení Ruska s Čínou jeví jako výrazné geopolitické téma, samotná pravděpodobnost hlubší vazby obou mocností je při bližším pohledu zatím značně diskutabilní. Oproti řadě argumentů ve prospěch silící aliance Ruska s Čínou existuje i nemalý počet důvodů spatřovat takové partnerství jako mělké, příležitostné a pro oba aktéry ne vždy jednoznačně výhodné. Silící Čína investičně expanduje po roce 2000 v globálním měřítku a její projekt Hedvábné cesty z roku 2013 (Belt and Road Initiative, dále viz BRI) přerůstá a obchází ruské možnosti. Čína je přibližně desetkrát lidnatější než Rusko a její HDP je zhruba osminásobkem ruského. Ve Střední Asii, kdysi doméně Ruska (SSSR), musí Moskva přihlížet tomu, že hlavním obchodním partnerem a investorem je konkurenční ČLR. Ekonomicky a technologicky silnější ČLR, lišící se strukturálně od stagnujícího Ruska, má jiné a více specifické ekonomické a politické priority. Rusko a Čína mají odlišné ekonomické a politické vazby na Evropu, USA, Střední východ, Afriku a Jižní Ameriku. Pekingu silnější geopolitická orientace na Rusko neskýtá přidanou hodnotu nad vlastní úroveň udržování schůdné agendy s USA a EU, ruský meziprostor pro network BRI

stačí udržovat v nekonfliktní podobě. Společně otevírání arktické námořní cesty, které má s globálním oteplením vytvořit alternativní námořní pojení s Evropou, vyhovuje oběma, Rusku i Číně. Ruská anexe Krymu a podpora proruských sil na východě Ukrajiny navenek souzní s čínským autoritářstvím a potíráním separatismu, na druhou stranu čínský důraz na státní suverenitu a (prozatím) nechuť k intervencím jsou pověstné. Ve skutečnosti byla okupace Krymu pro čínské zájmy v Ukrajině velmi nevítaná pro ekonomické projekty ČLR a vojenskou spolupráci s Ukrajinou, i když Peking otevřeně neprotestoval. Vytváření pragmatických spojenectví je v praxi i v myšlení Rusů a Číňanů příznačné. Obě velmoci mají satelity či pragmatické spojence, nikoliv skutečné a dlouhodobé sympatizanty a přátele. Společný pocit odcizení a pohrdání Ruskem a Čínou ze strany Západu není ještě vůbec důvodem k vzájemné rusko-čínské důvěře – nikdy neexistovala. Co je in a cool v kultuře a životním stylu, přichází ze Západu. Movité ruské a čínské rodiny kupují nemovitosti na Západě a posílají potomky na přední západní univerzity. Rozdíly v čínském a ruském strategickém myšlení nejlépe dokumentuje jejich odlišný přístup k EU. Rusko potřebuje EU politicky slabou, což platí i pro Čínu, která ale očekává Evropu stabilní, ekonomicky prosperující, schopnou konzumovat čínské exporty a prodávat do Číny moderní technologie. Geopoliticky a vojensky je Evropa slabá dost, představa ovládnutí Evropy silou a rozbití EU je pro praktické a spíše nadhodnoceným pro svou ekonomickou neefektivitu pro evropské členy. Rusko coby dodavatel plynu a ropy vedle čínské ekonomické konkurence stagnuje na úrovni rozvojové země, byť se silnou armádou, která mu v Evropě vojensky kryté NATO slouží spíše k odstrašení další expanze NATO na východ. Šíření dezinformačních protizápadních kampaní v médiích a na sociálních sítích Ruskem čínskému zájmu o stabilitu eurozóny příliš nekonvenuje. Přesto se Čína má v Rusku stále co učit, např. jak potlačit západní NGOs, popř. okoukat zhrublé mediální narativy či dezinformace pro svou vlastní propagandu. Politika ČLR a Ruska vyjadřuje ekonomické a mocenské zájmy přednostně orientované na udržení svých vnitřních poměrů, neexportuje ideje, neimponuje, postrádá soft power. Rusko i Čína nejsou politicky příznivě nakloněni aktéři vůči západnímu světu, oba mohou individuálně či společně vystupovat jako rivalové Západu, původci rizik či dokonce bezpečnostní hrozby. Co však k porozumění naší vlastní situace v Evropě nevede, je ideologizace problému namísto věcné analýzy. ●

→ Autor je seniorní výzkumný pracovník Ústavu mezinárodních vztahů se zaměřením na Čínu

Komentář: Temná sovětská minulost stále častěji vstává z mělkých hrobů

Štěpán Černoušek

„*Stalin byl velký vůdce*“. S tímto tvrzením podle průzkumů centra Levada z letošního června souhlasí 54 % obyvatel Ruské federace. To je o polovinu více než v roce 1992, kdy v průzkumech těsně po pádu Sovětského svazu tato otázka poprvé zazněla. Pouze 14 % obyvatel je opačného názoru, zatímco před 29 lety to bylo 37 %. Trend je jasný, což nepřekvapí, pokud si uvědomíme, že dnešní ruský stát tento mýtus podporuje.

Čím dále jsme od rozpadu Sovětského svazu, tím více lidí Stalina hodnotí pozitivně, především kvůli jeho roli v údajném rozmachu Sovětského svazu a jeho vítězství v druhé světové válce, které tvoří významnou ideologickou základnu dnešního ruského režimu. Jenže za Stalinem zůstaly i miliony mrtvých, vlastních občanů i cizinců, obětí brutálních represí a státního sovětského teroru. Zcela logicky tak vyvstává otázka, jak se vzrůstající obliba Stalina projevuje v paměti na oběti teroru a na místech spojených s touto temnou minulostí.

A rovnou si můžeme i odpovědět: značně. Období sovětských represí je v Rusku přijímáno zmatečně, nejasně, nejednoznačně a vyvolává vášně a polemiky. Místa paměti jako např. bý-

valá pohřebiště či pozůstatky táborů Gulagu zůstávají stále v naprosté většině skryta před zraky veřejnosti a na povrch se dostanou často spíše náhodou a živelně. Veřejnost je z takového objevu zmatená a neví, kam tato místa a tuto paměť zařadit. Bát se jí? Mluvit o ní? Překrýt vše slávou Stalina a Sovětského svazu? Ve výsledku tak přetrvává zmatek a nejasnost v tom, co je dobré a špatné.

Ukrajina vs Rusko

Pojďme se přesunout na chvíli na Ukrajinu. Ve stejném průzkumu provedeném na Ukrajině souhlasí s tezí, že Stalin byl velký vůdce, pouze 14 % občanů. Naopak 40 % Ukrajinců tuto myšlenku jednoznačně odmítá. Tato čísla vypovídají o zcela jiné atmosféře v zemi. A tak asi nepřekvapí, že archivy bývalé NKVD

jsou na Ukrajině narozdíl od Ruska plně otevřeny badatelům a z náměstí všech měst po událostech na Majdanu zmizely Leninovy sochy. Nedávno bylo na Ukrajině odhaleno nové masové pohřebiště u Oděsy, kde nejspíš leží několik tisíc obětí sovětských poprav. Na místě okamžitě začal podrobný výzkum. Představa, že by byl podobný objev v dnešní době učiněn v Rusku a na místo by se okamžitě vypravily výzkumné týmy, o jejichž práci by informovala média, je spíše nerealistická. Situace je o to víc alarmující, že na území Ruské federace se masových hrobů obětí sovětských represí musí nacházet stovky, jenže v posledních letech informace o objevu nových pohřebišť nepřicházejí. Lidé často na místech v regionech tuší, kde se popravovalo, ale narozdíl od Ukrajiny zde není úle

a ochota úřadů zahájit vykopávky a exhumace, tak jak se to nyní děje u Oděsy.

Mnohem častěji se setkáváme s opačným přístupem. Například v Jekatěrinburgu, v milionové metropoli na Urale, kde bolševici popravili mimo jiné i carskou rodinu. Zatímco historie vraždy cara a jeho blízkých je dostatečně známá a nikdo ji nezpochybňuje, u obětí Velkého teroru úřady brání důkladnému průzkumu pohřebiště. Již od 90. let je známo místo, kde se v Jekatěrinburgu popravovalo a kde leží odhadem 21 tisíc lidí. Říká se mu „12. kilometr“. Postupně zde vznikl důstojný memoriální komplex, ale dodnes není jasné, kde všude se na obrovském území nacházejí pohřební jámy. Plánům na důkladný průzkum místní úřady dlouhodobě brání, a naopak podporují vznik biatlonového areálu, který by měl bývalé popravivšité protínat. Netteřba domýšlet, jak symbolická by byla střelba ruských biatlonistů na místě masových hrobů lidí zastřelených sovětskými katy.

Lokální aktivisté

Ke slovu tak přicházejí lokální aktivisté, kteří jsou však pro ruskou vládu nepohodlní, a proto je začala spolu s nezávislými organizacemi upozorňujícími na porušování práv označovat za „zahraniční agenty“. Za důkladný průzkum na 12. kilometru například dlouhodobě bojovala Anna Pastuchova z organizace Memorial v Jekatěringurgu, ale bohužel letos na jaře podlehla koronaviru. Vrcholný hyenismus předvedli její nepřátelé (a že jich neměla málo). Když v místní nemocnici umírala, kdosi jí odcizil mobil u jejího lůžka, vloupal se do e-mailové účtu a začal zveřejňovat v jednom místním prokremelském médiu citlivé a osobní informace ve snaze celou práci Pastuchové diskreditovat.

Na mnoha jiných místech se jen tuší, kde se oběti masových sovětských poprav pohřbívaly. Jako například v Krasnojarsku, kde podle informací Alexeje Babije z místního Memorialu, čekisté pohřbívali své oběti do jam za městem. Dnes se zde nachází neoznačená asfaltová plocha a na tomto místě nejspíš leží i také několik českých legionářů, kteří se na Sibiři usadili, a později se stali oběťmi Velkého teroru v rámci krasnojarských čistek. Mnoho takových pohřebišť ale zůstává stále utajeno a vzhledem k uzavřenosti archivů není příliš pravděpodobné, že by se na ně brzy přišlo.

NKVD se totiž sama už v době poprav snažila zahladit co nejvíce stop, jelikož si byla vědoma nezákonnosti svého chování. V běžných archivních dokumentech se údaje o místech poprav nenacházejí. Často místo pohřebiště ukázala až náhoda v pozdějších letech jako například v Kolpaševu v řeky Ob v Tomské oblasti. Tam v 70. letech řeka vymyla velký kus ostrohu a pod budovou bývalé věznice NKVD se ze zeminy začaly zjevovat lidské ostatky. Byly jich stovky, možná tisíce. Než ale mohli příbuzní popravených nějak zasáh-

nout, připluly vojenské remorkéry a speciální oddíly mrtvoly a ostatky ničili, jednou z taktik bylo přivázat k nim železo, aby už nevyplavaly. Také zde ležely možná až desítky Čechů. V euforii 90. let sice místní prokuratura zahájila vyšetřování této barbarské likvidace pohřebiště, ale věc později vyšuměla do ztracena. A dodnes se aktivisté — zatím marně — snaží, aby tuto událost a hrůzné místo v Kolpaševu připomínal alespoň nějaký památník.

Ruské státní úřady v připomínce podobných míst téměř žádnou pozitivní aktivitu nevyvíjejí. To, co dnes známe, máme hlavně díky občanským iniciativám. V roce 1997 badatelé Venjamin Ioffe, Irina Flige a Jurij Dmitrijev po měsících intenzivního pátrání, dohledávání archivních informací, výpovědí svědků atd., našli na severu Ruska v lesích Karélie u Medvěžegorsku popravivšité a pohřebiště Sandarmoch, kde leží prokazatelně pojmenovaných více než šest tisíc osob. Také je mezi nimi několik Čechů. Toto místo je výjimečné v tom, že se podařilo většinu popravených identifikovat, a to mimo jiné díky mravenčí práci Jurije Dmitrijeva. Tento historik na místě začal organizovat vzpomínkové akce a zvat sem představitele zemí a národů, které se mezi popravenými nacházely. Byly jich desítky. A právě tato mezinárodní pozornost se nejspíš stala trnem v oku místním orgánům. Jurij Dmitrijev byl zatčen a obviněn ve vykonstruovaném procesu ze zneužívání adoptivní dcery a dostal 13 let vězení s nejprísnejší ostrahou. Do Sandarmochu pak začaly pořádat expedice členové Ruské vojenské společnosti, v jejímž čele stojí bývalý ministr kultury Mědinskij (který proslul tvrzením, že je třeba věřit více historickým legendám než skutečnosti). Tyto expedice bez jakýchkoli důkazů tvrdí, že na místě leží Rudoarmějci popravení Finy. I to je způsob, jak se v dnešním Rusku rozmývá historie a jak se zvyšuje ona zmatenost běžných občanů.

Malé pozitivní úspěchy

Největší zájem o výzkum sovětských represí a podpora veřejnosti k memorializaci pohřebišť z dob Velkého teroru byl na území dnešního Ruska koncem 80. a začátkem 90. let. Téma nebylo vnímáno negativně, na nutnosti připomínat si oběti sovětských zločinů panoval více méně konsenzus, maximálně se aktivisté setkávali s lhostejností. V Moskvě tak byla ve spolupráci se státními i policejními orgány odhalena popravivšité a pohřebiště Butovo a Kommunarka, kde leží většina z více než 30 tisíc lidí popravených v Moskvě.

Právě na Kommunarce v roce 2019 proběhl ojedinečný archeologický výzkum, kdy odborníci z moskevské Lomonosovy univerzity ve spolupráci se státním Muzeem Gulagu a petrohradským Memorialem odhalili další, dosud neznámé pohřební jámy. Tento objev ukazuje, že i přes celkovou negativní atmosféru v Rusku je stále ještě možné dosáhnout na polí výzkumu sovětských represí významných

kroků vpřed. V celostátním měřítku nejsou příliš velké, ale jsou podstatné. A vypovídají o současném hybridním přístupu Ruska k vlastní temné minulosti: na jednu stranu státní propaganda chrlí prapodivné dokumenty odmítající sovětské přešlapy a na mnoha místech v regionech jejich připomínku odmítá a pronásleduje místní aktivisty, na druhou stranu stát do jisté míry určité připomínky obětí zločinů podporuje. V Moskvě funguje skvělé státní Muzeum Gulagu, které otevřeně hovoří o Gulagu, deportacích národů, popravách a nebojí se označovat hlavní strůjce represí. Do značné míry souzní s výkladem sdružení Memorial, organizuje výpravy na místa bývalých lágrů Gulagu a na Kolymě dokonce iniciuje vznik muzejních komplexů na místech bývalých táborů.

Problém však je, že tyto bohubilé aktivity jsou v celostátním měřítku stále velmi malé a křehké. Stačí odvolat současného ředitele Muzea Gulagu a nahradit ho někým ve stylu již zmíněného Vladimira Mědinského. Oproti tomu nezávislé badatele a organizace, jako je Memorial, takto snadno ovlivnit nelze, a proto jsou také pod stále větším tlakem. Zatím se zdá, že do jisté míry ruský stát potřebuje držet v kursu oba narativy, tedy zpochybňování pro „lidové masy“ a pro „elitu“ a pro zahraničí náznak seriózního výzkumu.

Ve výsledku vede takový přístup k prohlubování se zmatenosti mnoha lidí ve vztahu k sovětským zločinům. Všichni vědí, že nějaké asi byly, ale co si s nimi počít? Jaký přístup je správný? Téma tak zůstává v ruské kolektivní paměti nedořešené, často je vytěšňováno kamsi do podvědomí, a když se nějakým svým projevem zpřítomní, vyvolá to údiv či zmatek.

Spisovatel a bývalý geolog Sergej Lebedev, který projedil i ta nejodlehlejší místa Sibiře a krajního severu, ve svém románu *Hranice zapomnění* skvěle popisuje Rusko jako krajinu, v níž se všude pod povrchem nacházejí příznaky sovětských zločinů, jež svou nedořešeností vtaňují a ničí citlivé duše. V reálném světě tuto skutečnost hezky dokresluje například některé příspěvky na ruském Youtube. Příspěvek blogera Jurije Dudě o kolébkě ruského strachu a lágrů na Kolymě má přes 25 milionů zhlédnutí. A obrovskou popularitu — takřka milion odběratelů — mají také příspěvky hledačů kovů, kteří při svých výpravách za opuštěnou železnou techniku kdesi na tajze občas s velkým překvapením narazí na opuštěné lágry. Temná minulost v Rusku stále častěji vstává obrazně i doslova z mělkých hrobů. Dokud ovšem nebude důstojně odsouzena a pohřbena, bude v ruské společnosti strašit i nadále. ●

→ Autor je předsedou organizace Gulag.cz zabývající se fenoménem vězeňského systému Gulag a lidskoprávní organizace Memorial Česká republika.

Komentář: Moskva a Střední Asie: tři dekády nového partnerství

Anna Jordanová

Střední Asie za tři dekády své nezávislosti čelila složitým domácím i mezinárodním situacím a hledala svou identitu mimo sovětské struktury. Některé z těchto států se až demonstrativně obrátily k vlastním nacionalistickým ideologiím, potlačujícím sovětský, resp. ruský kulturní vliv. Přesto Ruská federace zaujímá důležité místo v rámci mocenského rozložení sil v regionu a z pětice středoasijských států se s ní musí vyrovnávat každý po svém.

————— Nicméně s čínským vyhlášením projektu Pásu a stezky začala Čína do regionu kontinuálně a všestranně pronikat. Nabízí se otázka, jaký je reálný vliv a vnímání Ruské federace v regionu třicet let po vyhlášení nezávislosti a o jakou agendu má Moskva v regionu zájem. Abychom zjistili, jak souvisí politický charakter místních režimů s formami spolupráce ve středoasijském regionu, je třeba se podívat, na jakých základech aktuálně stojí bilaterální, regionální a mezinárodní spolupráce ve Střední Asii a jaké faktory jsou pro ni určující.

Střední Asie v mezinárodních organizacích

Afilie k Ruské federaci: Rusko vede v regionu hned několik platform, zahrnujících různé regionální partnery a prosazující různou agendu. Na bezpečnost je zaměřená Organizace Smlouvy o kolektivní bezpečnosti (OSKB) a Eurasijský ekonomický svaz (EAEU). Ani jedna však nedokázala přilákat k členství všechny části původního Sovětského svazu. V obou platformách chybí především striktně neutrální Turkmenistán, ale též nejlidnatější stát Uzbekistán; v EAEU má teprve od loňska pozorovatelský status. Tádžikistán také není členem EAEU. Všechny státy vyjma Turkmenistánu jsou členy Společenství nezávislých států (SNS) napojenými ekonomicko-politickými benefity.

Prioritou Moskvy ve středoasijském regionu je stabilita, nikoliv demonstrativní dominance za každou cenu a v každé situaci.

Ve všech těchto organizacích hraje Rusko dominantní roli už jen díky své vlastní velikosti. EAEU, která se měla stát platformou integrace a bránou k regionální prosperitě, hraje navíc v ekonomice zúčastněných středoasijských států menší roli, než na kolik by odpovídalo jejím ambicím. Obchodní výměna uvnitř EAEU je podstatně menší, než kolik činí externí obchod s nečlenskými zeměmi. To je částečně dáno celkovou nižší ekonomickou úrovní některých středoasijských zemí ve srovnání se sousedy (Čínou), nicméně ilustruje geo-ekonomické rozložení sil v regionu.

Afilie k Čínské lidové republice: Rusko není pro středoasijské státy jediným ani výlučným partnerem. Nejviditelnější je vliv ze sousední Číny ať již v rámci platformy Pásu a stezky, nebo bilaterálního (či jiného než ekonomicko-politického) charakteru. Bez ohledu na konkrétní ekonomické výsledky či přísliby se Čína musí potýkat s výrazným handicapem oproti Ruské federaci, totiž se silnými protičínskými náladami, zejména v Kyrgyzstánu a Kazachstánu. V posledním roce se tato nedůvěra projevila i na velmi základní úrovni, když se v regionu ruská vakcína Sputnik V ukázala jako mnohem atraktivnější než její protějšky čínské výroby.

Šanghajska organizace spolupráce (ŠOS) sice nese název čínského města jako místa svého založení,

ale nelze ji jednoduše označit za „čínskou organizaci“ přinejmenším kvůli členství Ruska a Indie. Ve středoasijském regionu se ŠOS věnuje především bezpečnostním tématům a reflektuje hlavní hrozby, kterými podle představitelů režimů jsou terorismus a radikalismus.

Turecko a turkické státy: Postavení a aktivity Turecka ve Střední Asii korespondují s rostoucími ambicemi této země a jejího prezidenta Recepta Erdoğana. Turecko může uplatňovat svůj vliv v rámci platform, jako je Turkická rada. Zásahy do vnitřních záležitostí např. Kyrgyzstánu v posledním roce ukazují, že roste jeho sebevědomí i v bilaterálních vztazích.

Formáty 5+1: Ekonomicky a politicky silné státy včetně USA a Číny se uchylují buď k regionální spolupráci na platformách 5+1, anebo k různě intenzivní bilaterální spolupráci jako mj. Japonsko.

Regionální spolupráce: Letos v srpnu se v turkmenském letovisku Avaza konal summit prezidentů středoasijských států. Bylo to třetí setkání v tomto formátu, ale první, kterého se zúčastnili všichni prezidenti ve funkcích, a kterého se zároveň nezúčastnili zástupci žádné vnější diplomatické mise. Idea zorganizovat takové setkání se objevovala již dříve, ale vždy ztroskotala, zejména kvůli nesouhlasu tehdejšího prezidenta Uzbekistánu Islama Karimova (ve funkci 1991–2016). Teprve jeho nástupce a dosavadní prezident Šavkat Mirziyoev se rozhodl zemi pootevřít.

Srpnové setkání se konalo na pozadí zásadních událostí, které si vyžadovaly přinejmenším společnou konzultaci zástupců napříč regionem. Vyjma událostí v Afghánistánu, který sousedí s Turkmenistánem, Uzbekistánem a Tádžikistánem (ale jehož politický a bezpečnostní vývoj je relevantní i pro Kazachstán a Kyrgyzstán), to byla stále probíhající pandemie covid-19. Přitom veškerá jednání a dohody z těchto summitů jsou výhradně poradního charakteru. Přítomní lídři nejsou vázáni žádnými institucionálními ani jinými omezeními a pravidly, a stejné podmínky budou pravděpodobně platit i na dalších obdobných setkáních.

Prezidenti a vůdci: na osobnostech záleží

Proč dávají představitelé Střední Asie přednost bilaterálním, či alespoň velmi volně strukturovaným multilaterálním vztahům před robustními institucionálními platformami? Přinejmenším část odpovědi leží v podobě režimů, které ve středoasijských státech fungují již od získání nezávislosti a kořeny mají v době pozdního SSSR. Ve vnitřních politikách všech středoasijských států hrají zásadní roli velmi silní autoritářští prezidenti (s částečnou výjimkou Kyrgyzstánu, ale i tam se prezidenti o silné vůdcovství snaží). Jednotliví vůdci mají tendenci budovat si vlastní kultury osobnosti, někdy až na mystických nacionalistických základech, a jen neochotně delegují svou autoritu a pravomoc na další subjekty, ať již domácí, nebo zahraniční.

Taková situace má nejen vnitrostátní konsekvence, ale i přímé dopady na regionální a mezinárodní politiku. Odpovídajícím příkladem je Uzbekistán

za prvního prezidenta Islama Karimova. Karimovy povahové rysy a jeho napjaté osobní vztahy s tádžickým vůdcem Emomali Rahmonovem měly bezprostřední dopad na dlouhodobé neřešení důležitých zahraničněpolitických otázek, včetně sporů souvisejících se spornými hranicemi mezi oběma zeměmi. Tato situace vedla např. k opakovanému uzavírání uzbecko-tádžických hranic nebo k jejich zaminování z uzbecké strany v roce 2000, což způsobilo smrt mnoha civilistů.

Preference středoasijských prezidentů pro volnější či bilaterální formy spolupráce jsou z tohoto úhlu pohledu velmi logické. Umožňují jim vzájemné styky ve vybraných sektorech, ale zároveň vyhnouti se nutnosti celkově harmonizovat své systémy a sdílet informace.

Dalším benefitem je možnost udržování multivektorových politik, tj. ekonomické spolupráce na vícero platformách s různými důležitými zahraničními partnery najednou (USA, Ruskou federací, Čínou, Evropskou unií aj.), aniž by příliš těsnou integrací s jedním přišli o možnosti spolupráce s jiným. Volný charakter vztahů pak také znamená např. menší tlak západních států na provádění protikorupčních či lidskoprávních reforem v cílových státech.

Druhou stranou tohoto modelu je jeho větší náchylnost ke změnám či zhroutilím následkem politických turbulencí a sporů, byť by nastaly uvnitř jen jednoho nebo dvou členských států, jelikož je organizovaný výhradně na bázi dobré vůle zúčastněných lídrů. Sám o sobě neposkytuje žádný efektivní regionální institucionální mechanismus, na jehož základě by středoasijské státy mohly promptně řešit své vzájemné konflikty. Když v dubnu letošního roku přerostly omezené přeshraniční šarvátky v plnohodnotný armádní střet s desítkami mrtvých, zůstalo u ad hoc dojednaných schůzek a prohlášení. Mimo neexistenci předjednaného scénáře pro takové krizové situace hrál roli i dříve zmíněný faktor silných autoritativních osobností prezidentů a neobratnost nově nastoupivšího kyrgyzského lídra Sadyra Žaparova. Panovaly proto oprávněné obavy, že se tento vzájemný antagonismus přelije i na summitová jednání. Fakt, že k tomu nedošlo, lze pravděpodobně přičítat jak vlivu ostatních přítomných prezidentů, tak i závažnosti projednávaných bodů.

Kde je prostor pro Rusko?

Po rozpadu Sovětského svazu si každý z nově samostatných států vybudoval vlastní vztah k Rusku a ke svým sousedům, tak, jak reflektoval své vnitřní potřeby i vnější okolnosti. Kazachstán s 7,6 tisíce kilometrů dlouhou hranicí s Ruskem udržoval od počátku intenzivní a úzké vztahy, což dokazovaly i jeho aktivní snahy v obnovování eurasijské integrace. Kyrgyzstán a Tádžikistán jako chudé oblasti zůstaly ekonomicky závislé na vnějších stimulech a pracovní migraci, v níž Ruská federace stabilně udržuje čelné místo. Turkmenistán si udržuje od svého vzniku přísnou neutralitu v mezinárodních otázkách, nicméně spolupráci v ekonomické a bezpečnostní oblasti jeho neutralita také nepřekáží. Uzbekistán, vedle svých aspirací na nahrazení Kazachstánu jakožto neformál-

ního regionálního lídra, svoje ekonomické vazby na vnější státy ještě posiluje.

Sdíleným faktorem všech zmíněných pěti států však byla a zůstává snaha nedostat se znovu do jakékoliv vnější závislosti. Autokratičtí prezidenti vybudovali svou pozici a režimní struktury právě na základě nezávislosti a soběstačnosti, a na jejím udržení závisí i v případě, že tvrdá data (např. ekonomické ukazatele závislosti Tádžikistánu a Kyrgyzstánu na pracovní migraci do zahraničí) ukazují jinak.

Představitelé Střední Asie upřednostňují bilaterální či velmi volně strukturované multilaterální vztahy před robustními institucionálními platformami.

Moskevská administrativa s touto situací velmi dobře počítá. Její prioritou ve středoasijském regionu jako takovém je stabilita, nikoliv demonstrační dominance za každou cenu a v každé situaci. Ruská federace si do současnosti udržuje strategickou vedoucí pozici v bezpečnostní oblasti Střední Asie. Rusko dominuje zahraničnímu vojenskému vzdělávání i dodávkám zbrojního materiálu do regionu (okolo 50 % v letech 2010–2019). Ruské a Ruskem vedené bezpečnostní organizace také stojí za největším počtem vojenských cvičení organizovaných v regionu či zahrnujících regionální vojenské jednotky. Politicko-ekonomické soupeření Ruska s Čínou v regionu Střední Asie je tématem na samostatný text. Nicméně z hlediska vzájemných vztahů se Střední Asií si Rusko udržuje kromě všeobecného dobrého vnímání mezi středoasijskou populací i některé výhody, které výrazně určují podobu vzájemných vztahů s Moskvou a které jsou přinejmenším v dohledné době pro Čínu nedosažitelné (pracovní migrace, jazyková kapacita, kulturní blízkost). Kulturně politická atraktivita Ruska je stále silnější než atraktivita Číny, jak může být alespoň z části vidět i na preferenci ruských vakcín proti covid-19 nad vakcínami čínskými, pokud si mohou místní občané vybrat.

Zároveň se však Rusko nesnaží demonstrovat svou sílu veřejným zapojením do konfliktů na velmi lokální úrovni. Kupříkladu nevyjádřilo otevřeně sympatie žádné ze stran v souvislosti s kyrgyzsko-tádžickým střetem letos v dubnu. Takový krok, či popř. jiná necitlivá politická gesta, by totiž nevyhnutelně vedl ke znepřátelení nepodpořené strany. A jelikož středoasijské vůdce většinou na svých postech zůstávají delší než jedno standardní volební období a jelikož jejich osobní názory a preference mají určující vliv na zahraniční politiky jejich států, mohlo by takové ochlazení trvat výrazně déle a s hlubšími následky, než jaké přináší rozmíšky např. se státy evropskými. ●

→ Autorka je spolupracovnicí Asociace pro mezinárodní otázky se specializací na region Střední Asie.

Analýza: Kyrgyzstán: Kolaps oligarchického parlamentarismu a národně-populistický projekt transformace politického režimu

Jan Němec

Rychlost, s jakou se po zmanipulovaných parlamentních volbách na podzim roku 2020 sesypal vládnoucí establishment v jedné z bývalých středoasijských sovětských republik, v Kyrgyzstánu, překvapila nejen řadu odborníků, ale i většinu přímo zapojených aktérů. Mocenské vakuum, jež se po anulování výsledků voleb a rezignaci vlády ustavilo, obratně vyplnila skupina nacionalistů kolem Sadyra Žaparova. Tomu se podařilo rychle upevnit a rozšířit svou podpůrnou základnu, díky čemuž byl v lednu 2021 zvolen prezidentem.

————— V květnu byla v referendu schválena nová ústava. Byla zahájena transformace politického režimu, avšak jeho výslednou podobu z dosud neostrých kontur vyčíst nelze. Nový režim každopádně uzavírá desetiletý pokus o ustavení systému s ústavně omezeným prezidentem a silnější rolí parlamentu, čímž se země vymykala regionálnímu standardu.

Outsider středoasijského politického normálu

Postsovětská Střední Asie, zahrnující dnes pět samostatných států, působí z vnějšího pohledu jako oblast spojená s autoritářskými režimy a dlouholetou personalizovanou vládou někdejších komunistických pohlavárů z dob Sovětského svazu či jejich nejbližších spolupracovníků anebo příbuzných. Bližší pohled pak nabízí mnohem pestřejší realitu, jíž navíc dodává na dynamice nedávná obměna šéfů vlád ve třech tamních nedemokraticích a specificky vývoji v Kyrgyzstánu, který ze všech zemí regionu vykazuje nejvyšší míru politického pluralismu, svobody médií, aktivity občanské společnosti a demokratičnosti voleb. To, co z vnějšího – západního – pohledu vyvolává dojem nadějně cesty k liberální demokracii, však z pohledu domácích aktérů působí jako mocenský chaos, vládní neodpovědnost, pomalé a neefektivní rozhodování a široce rozšířená korupce. Takzvanou dubnovou revolucí z roku 2010, která vedla k přijetí nové ústavy s posílenou rolí parlamentu, dnes mnozí vidí jako cestu do slepé uličky, jež zemi namísto stabilního vládnutí na základě transparentních společenství politických stran přinesla oligarchizaci politiky, kdy parlament funguje jako tržiště, kde se obchoduje s vlivem a veřejnými financemi.

Akutní ekonomická krize, posílená navíc dopady pandemie covid-19, vyústila v závěru roku 2020 ve všeobecné znechucení obyvatel z celého vládnoucího establishmentu a parlamentního režimu jako takového. Návrat k systému se silným prezidentem se pak stal atraktivní alternativou. Paradoxně to byly právě prezidentské mocenské excesy, které v minulosti vedly ke dvěma revolucím. V roce 2005 byl tzv. tulipánovou revolucí sesazen první prezident samostatného Kyrgyzstánu Askar Akajev. Jeho čtrnáctiletá vláda liberálně demokratické rétoriky a konstrukce národního státu odkazujícího se k dávnému hrdinovi Manasovi, jehož jezdecká socha vytlačila V. I. Lenina z hlavního náměstí Ala-Too v Biškeku, se opírala o klientelistickou síť se silným pletivem Akajevovy rodiny. Bující korupce a výběrová perzekuce opozičních představitelů postupně vedly k růstu nespokojenosti a následnému svržení vlády podle scénáře, který se později bude opakovat: po zmanipulovaných parlamentních volbách obsadil rozlícený dav tzv. Bílý dům, sídlo vlády a parlamentu v hlavním městě Biškeku. Tulipánová revoluce vynesla do prezidentského úřadu předsedu vlády Kurmanbeka Bakijeva, který se na rozdíl od svého předchůdce opíral o silnou proprezidentskou stranu Ak-Žol (v překladu Světlá cesta) a lokální elity z kyrgyzského jihu, zejména z jeho rodné metropole Oš a sousední džalalabadské oblasti. Ětos své vlády postavil na boji proti korupci a oslabování vlivu severních oligarchů, přičemž realita vládnutí byla pravým

Řešením krize měl být odklon od modelu s koncentrovanou exekutivní mocí v rukách prezidenta a logiky vládnutí „vítěz bere vše“.

opakem. S tím, jak pod „protikorupční“ vládou korupce bujela, nabírala na intenzitě perzekuce opozičních stran a médií. Násilné potlačení protiprezidentských demonstrací eskalovalo společenské napětí. Stejně jako jeho předchůdce, i Bakijev nakonec musel úřad předčasně opustit poté, co se v roce 2010 opakovalo obsazení sídla vlády a parlamentu radikalizovaným davem. Tragickou dohrou těchto událostí bylo etnické násilí na jihu země, kdy se terčem útoků stalo tamní uzbecké obyvatelstvo. Tisíce obětí a desetitisíce uprchlíků odrážely rozklíženost autority státu a hrozbu mezinárodního konfliktu. Řešením krize měl být odklon od modelu s koncentrovanou exekutivní mocí v rukách prezidenta a logiky vládnutí „vítěz bere vše“. Ustavení parlamentního systému, který by naopak umožňoval sdílení vládní moci více skupinami a zajistil tak zapojení širšího spektra zájmů, mělo navíc přispět ke kontrole a vyvažování moci uvnitř vlády. Jakkoliv se nový ústavní rámec zdál být funkční, což mělo potvrzovat první pokojné předání moci mezi demokraticky zvolenými prezidenty v roce 2017, časem se projevil strukturální problémy vládnutí v Kyrgyzstánu.

Oligarchický parlamentarismus a jeho zhroutil

Klíčovým z těchto defektů je zneužívání justice ke kriminalizaci opozičních představitelů, nejčastěji na základě obvinění z korupce. Uvěznění neunikl ani třetí prezident Kyrgyzstánu Almazbek Atambajev, jenž poté, co v roce 2016 prosadil změnu ústavy, která posílila pravomoci předsedy vlády na úkor prezidenta, zjevně plánoval své setrvání u moci z pozice premiéra. Tím se dostal do konfliktu se svým nástupcem a ve volbách roku 2017 podporovaným prezidentským kandidátem Sooronbajem Žeenbekovem, jenž neváhal svého dřívějšího spojence obětovat. Cílem diskreditace pomocí justice se stal i současný prezident Žaparov, jenž si od roku 2017 odpýkával více než desetiletý trest za údajný podíl na únosu. Parlamentarismus nepřinesl ani efektivnější kontrolu vládní moci, ani politickou stabilitu – mezi lety 2010–2020 se vystříдалo 18 vlád, jimž předsedalo 12 různých premiérů. Volby doprovázelo obsazování míst na kandidátních listinách za úplaty a masové kupování hlasů. Korupční sítě a návrat k rodinnému až klanovému stylu vládnutí v období prezidenta Žeenbekova

Parlamentarismus nepřinesl ani efektivnější kontrolu vládní moci, ani politickou stabilitu.

v kontextu ekonomické a pandemické krize podtrhlo odcizení vládnoucího establishmentu. Zmanipulované parlamentní volby z října 2020, kdy se do legislativního sboru s výjimkou jedné menší strany dostala pouze proprezidentská uskupení, se staly rozbuškou pro další převrat. Zprvu pokojné demonstrace požadující anulaci voleb a jejich opakovaní postupně ovládli radikálové, kteří sledovali dříve úspěšný scénář – násilné obsazení Bílého domu. Z vězení byli osvobozeni bývalý prezident Atambajev a dosud méně známý Sadyr Žaparov. Zatímco Atambajev na svobodě dlouho nepobyl, Žaparova se podařilo jeho spojencům prosadit jako předsedu vlády. Vzestup širší veřejnosti nepříliš známého Žaparova umožnila také váhavost ostatních opozičníků, zejména bývalého předsedy vlády, liberála Ōmürbeka Babanova, který se držel ústavní kontinuity. Požadavek opakování voleb však byl v daném situaci nedostatečný. Ústavně-liberální hlasy přehlušily skupiny národních populistů, kteří nabízeli zásadní překopání ústavního systému. Jejich představitelem se stal právě Sadyr Žaparov, jenž záhy po svém jmenování předsedou vlády přiměl k rezignaci prezidenta Žeenbekova a stal se tak úřadující hlavou státu. Uchopení exekutivní moci využil k obsazení klíčových pozic svými stoupenci, přípravě nové ústavy a vypsání předčasných prezidentských voleb na leden 2021, s nimiž zároveň měli voliči rozhodnout o tom, zda si přejí návrat k prezidentskému systému tak, jak jej předpokládal Žaparovův návrh nové ústavy. Kampaň kolem lednového hlasování lze bez nadsázky označit za one-man show. Žaparov nastoloval témata, byl tím, vůči komu se ostatní kandidáti vymezovali, a dokázal přitáhnout nejvíce mediální pozornosti. Kombinace antiestablishmentové rétoriky s apelem na tradiční společenské hodnoty a instituce (čímž byl myšlen nejen prezidentský systém, ale také v nové ústavě plánovaná institucionalizace tradičního sněmu kmenových zástupců, tzv. kurultaje), vč. hodnot náboženských. V kampani rezonovalo i jeho vykreslení jako člověka, který zakusil zvůli politické moci a rány osudu. V průběhu jeho tříletého uvěznění mu totiž zemřeli rodiče, přičemž mu nebylo povoleno zúčastnit se pohřbu, a nakonec při automobilové nehodě zahynul i jeho nejstarší syn. Tímto příběhem si Žaparov dokázal získat sympatie nejchudších obyvatel zažívajících podobné strasti – byl vnímán jako jeden z nich. Volební účast byla sice rekordně nejnižší (necelých 40 %), avšak vítězství bylo přesvědčivé. Žaparov byl zvolen prezidentem 79 % hlasů a pro návrat k prezidentské formě vlády se vyslovilo 84 % zúčastněných. Na konci ledna se nově zvolený prezident ujal funkce a v dubnu se konalo druhé referendum, tentokrát o konečném znění nové ústavy. Poté, co ji podpořilo 85 % zúčastněných voličů (volební účast opět nedosahovala 40 %), vstoupila nová ústava v platnost v květnu 2021.

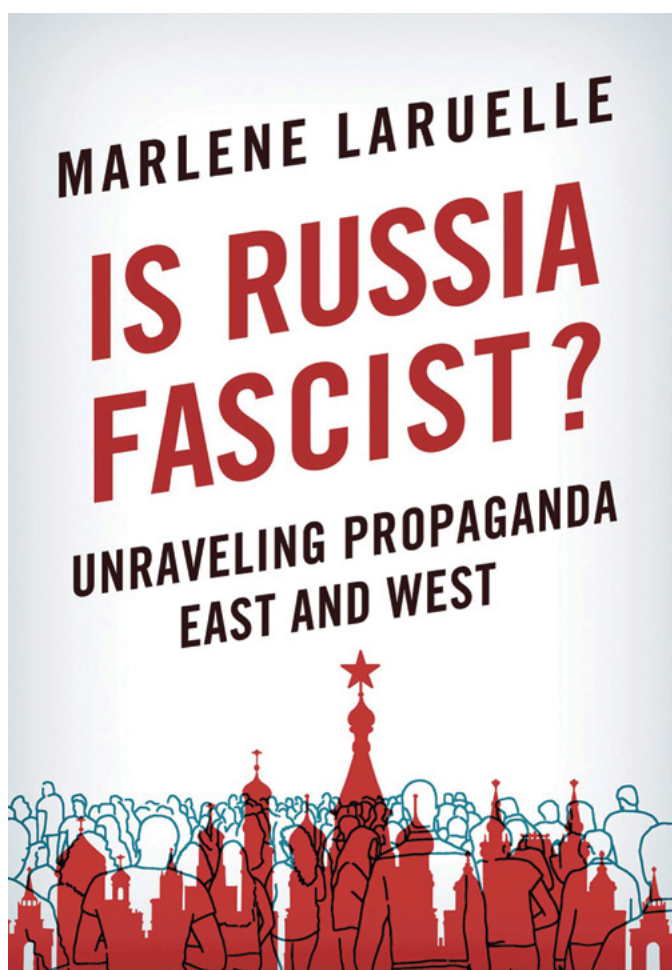
Kupředu do minulosti?

Nový základní zákon dává prezidentovi řadu klíčových pravomocí. Krom práva jmenovat a odvolávat členy kabinetu (jmenování podléhá souhlasu parlamentu) je to také nominace soudců ústavního a nejvyššího soudu, nejvyššího státního zástupce či guvernéra centrální banky. Prezident

rozhoduje o vypsání referenda bez ohledu na to, kdo je jeho iniciátorem. Hlava státu má rovněž právo legislativní iniciativy, přičemž pokud své návrhy označí za urgentní, musí se jimi parlament zabývat přednostně. Šéf exekutivy může zákony přijaté parlamentem legislativnímu sboru vrátit k opětovnému projednání, což prezidentovi umožňuje prosadit vlastní představu o podobě zákona, jelikož pro setrvání na původním znění musí hlasovat dvě třetiny všech členů parlamentu. Stejně tak odvolání prezidenta je prakticky nemožné – takový návrh musí podat alespoň polovina všech poslanců, přičemž s ním musí souhlasit nejméně dvě třetiny zákonodárního sboru. Následně se vyžaduje i souhlas nejvyššího státního zástupce a meritorní stanovisko ústavního soudu. O jeho odvolání pak rozhoduje parlament dvoutřetinovou většinou, přičemž tak musí učinit do tří měsíců od podání návrhu. To, že parlament bude vůči prezidentovi ve výrazně slabší pozici, předurčuje i novela volebního zákona. Ústavou byl snížen počet poslanců ze 120 na 90 a poměrný volební systém byl nahrazen smíšeným, kdy bude 36 poslanců voleno většinovým systémem v jednomandátových obvodech a zbytek sice poměrně na základě kandidátních listin stran, avšak poslanci budou zvoleni podle počtu získaných preferenčních hlasů. Výrazná personalizace poslaneckého mandátu povede k oslabení politických stran a jejich hlasovací jednotnosti. Pro prezidenta tak bude snazší získat pro své návrhy poslance, kteří byli zvoleni na kandidátních listinách formálně opozičních stran. Nejasná je prozatím role v ústavě nově zakotveného kurultaje. Jde o pokus začlenit vlivné rodové struktury, které se neformálně propisovaly do vládnutí minulých prezidentů. V Kyrgyzstánu se dodnes udržuje tradice příslušnosti k jednomu ze 40 zakládajících kmenů kyrgyzského národa, přičemž tato příslušnost je součástí identity každého jednotlivce. Příslušnost k rodu zavazuje, což vytváří úrodnou půdu pro rozvoj klientelistických sítí vzájemně poskytovaných výhod. Ustavení kurultaje tak může přinést transparentnější zapojení představitelů všech rodů do formální politiky, namísto jejich působení na neformální a selektivní bázi. Kurultaj má mít poradní funkci, dosud však není upraven způsob jeho obsazování ani pravidla jednání. Parlamentní volby jsou po několika odkladech naplánovány na závěr roku 2021. Jejich výsledek a následný vztah mezi legislativou a exekutivou naznačí další směřování nově ustavovaného režimu. Je předčasné soudit, zda se Kyrgyzstán zařadí po bok středoasijských sousedů a nastolí prezidentskou autokracii, či zda posílená exekutiva dokáže konsolidovat autoritu státu a přispět k politické, ekonomické a sociální stabilitě. Jisté je, že případnému zneužívání moci prezidentem nezabrání ústavní instituce. Spíše to opět bude rozlícený dav, který vezme útokem bišecký Bílý dům. ●

→ Autor je politolog zaměřující se na politické režimy, působí na Lipské univerzitě; v roce 2020 byl členem volební pozorovatelské mise OBSE v Kyrgyzstánu.

Recenze: Je Rusko fašistické? Recenze nové knihy Marlène Laruelle *Is Russia Fascist? Unraveling Propaganda East and West* Jonáš Srovátka

Definice ruského politického režimu představuje pro výzkumníky zajímavou výzvou. V této souvislosti jsou používány termíny jako suverénní demokracie, nový autoritarismus, kleptokracie nebo mafiánský stát. Jedním z nejexpresivnějších pojmů popisujících současné Rusko je termín fašismus. Ten je používán buď přímo, anebo bývá spojován s historickými analogiemi. Označování ruského politického režimu za fašistický se objevuje nejen v expertních diskusích, ale – mj. díky populárnímu historikovi Timothy Snyderovi – do jisté míry rezonuje i ve veřejné debatě.

————— Kniha *Is Russia Fascist? Unraveling Propaganda East and West* s touto definicí polemizuje a mapuje pozici fašistické ideologie v ruském politickém myšlení a společnosti. Autorka knihy Marlène Laruelle působí na Institutu pro evropská, ruská a euroasijská studia na George Washington University v USA a odborně se zaměřuje na ruský nacionalismus, politickou identitu a pravicový extremismus. Její zájem ohledně používání pojmu „fašismus“ pro popis ruského režimu lze vysledovat až k roku 2018, kdy v článku „Is Russia Really Fascist? A Comment on Timothy Snyder“ načrtla argumentační linii rozpracovanou v této knize.

Vágní definice fašismu

Při definici vágního a často tendenčně používaného termínu „fašismus“ se Laruelle obrací ke klasické definici Rogera Griffina a jeho následovníků. Tento termín definuje jako pravicově-konzervativní revoluční ideologii, která byla realizovaná v praxi např. v Itálii Benita Mussoliniho. Autorka však zároveň podotýká, že pro analýzu současné situace není tato historická perspektiva dostačující a sleduje také, jak se určité prvky této ideologie – militarismus, tradicionalismus nebo machismus – projevují v ruském prostředí. Pomocí širšího konceptu para-fašismu tak dokáže popsat postoje krajně pravicových hnutí (jako je euroasianismus nebo nacionální bolševismus) a myslitelů (např. Alexandra Dugina).

Kniha ukazuje, jak se tento myšlenkový směr projevuje v dynamickém a flexibilním prostředí ruského politického režimu, který je podle Laruelle ideově definován vágním iliberalismem představujícím negaci neúspěšné demokratizace v devadesátých letech. Při popisu vývoje krajně pravicových hnutí autorka přesvědčivě ukazuje, že je režim využívá zcela pragmaticky. Zatímco např. v první fázi konfliktu na Ukrajině se tyto skupiny sna-

žil mobilizovat, v jiných obdobích je vnímal jako politickou výzvu a naopak je potlačoval. V jiných částech knihy se Laruelle vrací do historie a vysvětluje, že boj proti fašistické ideologii představuje neodmyslitelnou součást mýtu o druhé světové válce a stává se tak jedním z pilířů ruské národní identity. Kniha připomíná, že v tomto kontextu je nutné nahlížet na sváry o interpretaci historie této epochy, skrze něž se Rusko (ale také státy východní Evropy) vyjadřuje k debatě o evropské identitě, hodnotách a jejích hranicích. Otázka, kdo je (a není) fašista, tak nabývá současně politické konotace, čímž se vysvětluje časté zneužívání pojmu.

kým státem autorka identifikuje militarizaci výchovy mládeže, kult fyzické síly a existenci paramilitárních organizací.

Rusko není fašistické, ale spíše gaullistické

Laruelle nejen odmítá definici Ruska jako fašistického režimu, ale také nabízí svou vlastní perspektivu a srovnává putinismus s gaullismem. Domnívá se, že tyto politické režimy sdílejí řadu charakteristik – důraz na konzervativní hodnoty, snahu o suverénní zahraniční politiku nebo nutnost vypořádat se s postkoloniálním traumatem. Tato komparace bohužel není v knize rozpracová-

Boj proti fašistické ideologii představuje neodmyslitelnou součást mýtu o druhé světové válce a stává se tak jedním z pilířů ruské národní identity

Autorka se v rozsahem relativně menší publikaci věnuje široké škále témat, což může čtenáře vést k pocitu nedostatečné rozpracovanosti některých oblastí. Je však nutné vzít v potaz, že kniha je zamýšlena jako polemika, která graduje v kapitole ukazující neudržitelnost označování ruského režimu za fašistický. V ní Laruelle poukazuje na nepřesné historické analogie (např. srovnání ruské politiky vůči sousedním státům s nacistickou představou o Lebensraum), kritizuje ambice hledat ideové guru ruského prezidenta (za něž bývá označován např. Dugin nebo konzervativní myslitel Ivan Iljin) nebo demonstruje, proč termín totalitarismus není vhodný pro popis současného ruského politického systému. Jako jediné prvky fašistické ideologie podporované přímo rus-

na natolik, aby ji bylo možné řádně kriticky posoudit. Každopádně představuje zajímavý analytický nástroj pro pochopení současného ruského režimu. Zejména z toho důvodu, že se nesnaží – na rozdíl od pojmu fašismus – Rusko vykreslovat jako unikátní, radikálně odlišnou a tím pádem implicitně nepřátelskou entitu, ale pokouší se dění v této zemi chápat v kontextu širších procesů ovlivňujících celý svět. ●

→ Laruelle, Marlène: *Is Russia Fascist? Unraveling Propaganda East and West*. Ithaca, NY: Cornell University Press, 2021, 264 stran

Mezinárodní politika 3/2021 (třetí číslo ze tří)

Vydal: Ústav mezinárodních vztahů, v.v.i.

Šéfredaktor: Tereza Soušková

Ředitel ÚMV: Ondřej Ditrych

Oddělení provozu a vnějších vztahů ÚMV: Jiří Mach

Korektury: Vladimír Trojánek

Design: www.publikum.design

Jednotlivé příspěvky vyjadřují názory autorů, nikoli vydavatele.

Redakce a administrace: Nerudova 3, 118 50, Praha 1

Registrováno MK ČR E 5210

Vznik čísla podpořilo Ministerstvo zahraničních věcí ČR v rámci dotačního programu Priority zahraniční politiky ČR a mezinárodní vztahy

Výtisk je neprodejný.

